

SÜLI ATTILA

ERDÉLY NEMZETŐRSÉGÉNEK ÚJJÁSZERVEZÉSE ÉS MŰKÖDÉSE 1849-BEN*

Reorganisation and Operation of the National Guard in Transylvania in 1849

The paper presents the course and results of the reorganisation of the Transylvanian National Guard in 1849. The reorganisation process was very slow and cumbersome in this country part. This fact, naturally, can be explained by many causes. One of them was the lack of arms, and secondly, the Hungarian government considered the organisation and arming of the regular formations as its primary task. In addition, volunteers- and hunters-corps also enjoyed priority because they undertook a permanent (four-month-long) service and they could have been committed outside their municipality, too. National guards were primarily set up in municipalities and towns with Hungarian inhabitants. In counties and Székely municipalities where Romanian population had the majority, only Hungarians were obliged to do military service. Due to their poor armament, the majority of the national guards fulfilled police- and hinterland-duties (for example escorting transports and providing courier- and postal-service). The units in Székelyland are exceptions from the latter task, for they were committed in the fight against the Russian intervention. As the Székely national guards were poorly trained and the majority did not have guns, their efficiency was low. We have gappy information about the officers of each formation. The present state of our knowledge allows us to state the followings: we have much information about 24 of the 47 officers under exploration. With the exception of two, all of them were of Hungarian origin. As to their social status: there were four upper nobles, four landowner nobles, nine noble office-holders and four intellectuals among them, and no data is known about three men. Six persons served previously in the Imperial and Royal Army or in a Honvéd unit. The total number of the Transylvanian national guards is not known, for there are some municipalities from where I could not get information. The above numbers might seem small as compared to the year 1848, but we must not forget that the newly formed Honvéd battalions, frontier guard battalions, hunter regiments and volunteer corps decreased considerably the number of those who could have been conscripted to the national guards in 1849.

Attila Süli (PhD) Major, fellow of the Hungarian Military History Institute and Museum of the Ministry of Defence. Research area: 19th century Hungarian history, 1848–49 Hungarian Revolution and War of Independence. He has published many Hungarian-language monographies in this topic. E-mail: suli.attila73@gmail.com

Keywords: 1848–49 Hungarian Revolution and War of Independence, Transylvania, national guards, Honvéd, army organisation, source publication

* Jelen dolgozat a Magyar Tudományos Akadémia BO/00002/12. számú Bolyai János Kutatói Ösztöndíjának támogatásával készült el. Itt szeretnék köszönetet mondani Hermann Róbertnek a tanulmányom elkészítéséhez nyújtott önzetlen segítségéért.

Az erdélyi nemzetőrség 1848-ban

Magyarország és Erdély uniójának gyakorlati megvalósulása több mint 150 éves hatalomgyakorlási rendszer alapjait rendítette meg. A nagyfejedelemségben 1848. május végéig a végrehajtó hatalmat a Kolozsváron székelő erdélyi főkormánysszék (gubernium), a korlátozott törvényhozói jogkört pedig a három kiváltságos nemzet (magyar nemeség, székely és szász székek) képviselőiből időközönként összehívott erdélyi országgyűlés gyakorolta. A politikai hatalomban való részvétel és a tartomány etnikai viszonyai azonban nem fedték egymást, mivel a többségi román nemzet a kormányzásból teljesen ki volt zárva.¹

A nemzetőrség jogi hátterét Magyarországon az áprilisi törvények teremtették meg. A magyar kormányzat hatásköre Erdélyre azonban még két hónapig nem terjedt ki, mivel az erdélyi országgyűlésnek is meg kellett alkotnia a saját uniós jogszabályát, s el kellett érni az uralkodói szentesítést. Ennek ellenére az anyaországi példákon felbuzdulva, Erdélyben is megfogalmazódott azon igény, hogy az egyes törvényhatóságok nemzetőrskéget állítsanak fel. A március tizenötödikei pesti események hatására az 1848. március 21-én, Kolozsváron tartott népgyűlésen Méhes Sámuel református lelkész és országgyűlési követ javasolta, hogy a szabad királyi város közönsége azonnal állítsa fel a nemzetőrskéget.²

Ennek nyomán az erdélyi vármegyékben és városokban is megkezdődött a nemzetőrskégek alakulása a gubernium felügyelete alatt, amely megpróbálta alkalmazni a vonatkozó magyarországi jogszabályok előírásait. A magyar kormány a kezdetektől fogva támogatta a főkormánysszék ez irányú tevékenységét. Összességében elmondhatjuk, hogy a szervezés a szabad királyi, illetve a nemes- és bányavárosok többségében kedvező visszhangra talált, ugyanakkor a román többségű vármegyékben elsősorban a magyar birtokosok és tisztségviselők voltak érdekeltek a nemzetőrskégek létrehozásában. A vegyes lakosságú városokban kezdetben a különböző nemzetiségű polgárok még közösen alakítottak nemzetőr csapatokat, amelyek általában a nyár folyamán kettészakadtak. A székely székek közül Csíkbán és Háromszéken nagyban nehezítette az organizációt a határőrtisztek ellenállása, akik félték alakulataik felbomlásától. Maros- és Udvarhelyszékben pedig az összeírást megtagadók ellen rögtönítélő bíraskodást vezettek be. Júniustól az erdélyi nemzetőrskégek felügyeletét átvette a magyar kormány, pontosabban annak teljhatalmú képviselője, báró Vay Miklós királyi biztos. Az egyes települések alakulatainak felfegyverzése vagy a gyulafehérvári raktárból kiutalt, többnyire kovás puskákkal, vagy egyéni beszerzések útján történt. Az 1848. augusztus eleji kimutatás szerint a megyékben és városokban 8269, a székely székekben 27 732, a szász székekben 180 magyar nemzetőr volt. A fő gond az volt, hogy kevés lőfegyver állt rendelkezésre. Az alakulatok kiképzését kiszolgált vagy aktív tisztek és altisztek végezték. A legjobb felszereltséggel és kiképzettséggel az 1400 fős kolozsvári nemzetőrség rendelkezett, amelynek lovas és vadászszázada is volt.³

¹ 1848. május 29-én az uralkodó a nádor hatáskörét kiterjesztette Erdélyre is. *Urbán Aladár: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála.* Budapest, 2007. 190. o. 1848. május 31-én pedig az erdélyi országgyűlés is elfogadta az uniót, amely rövidesen királyi szentesítést is nyert. *Kövári* 1861. 42–47. o.

² *Kövári* 1861. 7. o.

³ *Süli* 2011. 7–111. o.

Noha a magyar nemzetőrségek létszáma nem volt elenyésző, a nemzetőri erőket csak bizonyos korlátok között lehetett alkalmazni. Bár a megyei alakulatok az ősszel többször sikeresen szálltak szembe a román felkelőkkel, a császári soralakulatokkal szemben esélytelenek voltak. A nemzetőrség – hasonlóan a magyarországi tapasztalatokhoz – tartós harcéri szolgálatra alkalmatlan volt.

Az október közepétől meginduló koncentrált császári támadással szemben a magyar reguláris erők Kolozsvár körül és a Székelyföldön gyülekeztek. Kolozsváron egy honvédszázalaj és három század huszár, illetve október végétől egy három- és egy hatfontos üteg állomásozott. Az 1848. október 16-án, az agyagfalvi gyűlésen felállított székely tábor kötelékében harcolt két székely határőrszázalaj, egy honvédszázalaj és három századszázad, illetve nagyszámú népfelkelő. Erdély magyar nemzetőrségei és népfelkelései a sorkatonasággal szemben komoly erőt nem képviseltek, ráadásul a magyar alakulatok felszereltsége és kiképzettsége messze alatta maradt a császári csapatokénak. Így a magyar nemzetőrségek többségét a császári és királyi soralakulatok, illetve a román és szász népfelkelők lefegyverezték.⁴

Az erdélyi nemzetőrségek újjászervezése 1849-ben

1848. december elején az Országos Honvédelmi Bizottmány erősítéseket küldött a Partiumba szorult erdélyi magyar csapatok támogatására. Egyben új parancsnokot is állítottak az erdélyi magyar hadtest élére József Bem lengyel tábornok személyében. A magyar ellentámadás 1848. december 20-án indult meg, aminek eredményeként Észak-Erdély rövidesen magyar kézre jutott. Ezután Bem a Székelyföld felé folytatta az előnyomulását, és 1849. január 12-én elfoglalta Marosvásárhelyt, majd január 17-én a gálfalvi–szőkefalvi ütközetben megverte Anton Puchner br., altábornagy, erdélyi főhadparancsnok hadtestét.

Bem győzelmei révén jelentős területek kerültek vissza magyar igazgatás alá, s az országész élére az Országos Honvédelmi Bizottmány Beöthy Ödön Bihar megyei főispánt állította, aki január 2-án vette át új hivatalát. Beöthy országos teljhatalmú biztosként a felszabadult törvényhatóságok élére kormánybiztosokat állított. Az ő elsődleges feladatuk a román felkelés által felbomlott közigazgatás helyreállítása, a rablott javak visszaszerzése, a román felkelők lefegyverzése és a vétkesek kézre kerítése volt. Az utóbbi azonban nem bizonyult könnyű feladatnak, mivel a visszafoglalt területeken megfelelő számú katonai és rendőri erő nem állt rendelkezésre. A helyzeten Beöthy úgy próbált javítani, hogy január 6-án rendeletben szólította fel Erdély lakóit szabad- és vadászcsapatok létrehozására, illetve az azokba való belépésre. Az utóbbiak négy hónapra alakultak, vállalva azt, hogy szükség esetén a törvényhatóságaik határain túl is bevethetőek. Elsődleges feladatuknak a román felkelők lefegyverzését és a rablott javak visszaszerzését tekintették. Bár a szabad- és vadászcsapatokba számos esetben léptek be nemzetőrök, ezek az alakulatok jellegükből adódóan nem tekinthetők a nemzetőrség részének.

A forrásokban számos esetben nemzetőr alakulatként szerepel a Tolnay Gábor őrnagy szervezte maroszéki és a br. Kemény Farkas őrnagy vezette, Alsó-Fehér megyei, Torda

⁴ August Heydte: *Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges in den Jahren 1848 und 1849*. Leipzig, 1863. (2. kiadás) 109. és 138. o.; *Gyalóky Jenő: Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása 1849 tavaszán*. Budapest, 1931. 10–11. o.

megyei, aranyosszéki és kolozsvári nemzetőrökből szervezett önkéntes nemzetőri zászlóalj, mindkét egység a későbbiek folyamán regularizálódott.⁵

Jelen tanulmányomban elsősorban az 1849-ben, a XXII. törvénycikk előírásai szerint újjászervezett erdélyi nemzetőrsegek történetét kívánom felvázolni, kitérve az erdélyi sajátosságokra.

A nemzetőrség kötelező újjászervezését Csány László országos teljhatalmú biztos április 10-én kelt rendeletében határozta meg a törvényhatóságok számára. E szerint a 18–50 év közötti korosztályból azon egyének, akik nincsenek reguláris alakulatokhoz besorozva, kötelesek a szolgálatot ellátni. Kivételt képeztek az egyházi szolgálatban állók, törvényhatósági tisztviselők, a büntetés alatt állók és a cselédek. A századok létszáma maximum 200 fő lehetett, a századokból zászlóaljakat kellett szervezni. Létszámhiány esetén egy századot több település is alakíthatott. A nemzetőrség működését a hadügyminisztérium vonatkozó rendeletei szabályozták.⁶

Csány rendelete jóval enyhébb cenzust írt elő, mint amit az 1848. évi XXII. törvénycikk tartalmazott. Ennek alapján kijelenthetjük, hogy az erdélyi nemzetőrség alkalmazhatósága más volt, mint az anyaországé.

Bár a jogszabály előírásai nem határoztak meg etnikai kritériumokat a kötelező nemzetőri szolgálat vállalásáról, a magyar kormányzat vonakodott attól, hogy a szász és román lakosság soraiból nemzetőrsegeket szervezzen, mivel az utóbbiak számos esetben harcoltak, vagy még harcot folytattak a magyar csapatokkal szemben. Így csak a magyarlakta területeken szervezték újjá a nemzetőrsegeket, azonban a reguláris alakulatok és a szabadcsapatok elsőbbséget élveztek, a nemzetőrség bevetetősége korlátozott lévén. Tekintettel arra, hogy a honvédszászlóaljak is fegyverhiányban szenvedtek, központi készletről történő felfegyverzésről 1849-ben szó sem lehetett.⁷

1849 elején csak néhány törvényhatóságban alakult újra a nemzetőrség. Ezek közé tartozott Kolozsvár, Kolozs megye valamennyi kalotaszegi települése, Torda megye és Aranyosszék.

A legnagyobb létszámú nemzetőr alakulatok a Székelyföldön jöttek létre. Így nem tekinthető véletlennek, hogy a székely hadosztályparancsnokság 1849 tavaszán kidolgozta a székely nemzetőrök egyenruházatának szabályzatát. E szerint a gyalogos nemzetőrök zöld zsinórral szegélyezett csizmát, fehér harisnyát gömbölyű zöld zsinórral és préselt fekete posztóból készült magyarkát viseltek, fekete nyakkendővel és fekete kalappal. A lovas nemzetőrök viselete az alábbiakból állt: fekete zsinórral szegélyezett csizmából,

⁵ Hermann Róbert: 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete. Budapest, 2001. 178–179. o. és 211–213. o. Beöthy Ödönre lásd: *Hegyesi Márton*: Beöthy Ödön. *Hazánk*, 1885. 483–495. o. Beöthy 1849. január 6-án kelt rendeletét közli: *Kövári* 1861/a. 144–145. o.

⁶ Rendelet a törvényhatóságok főtisztjeihez. Csány László országos teljhatalmú biztos. Kolozsvár, 1849. április 10. *Pál-Aniál* 2001. 427. o. A székelyföldi nemzetőrsegek újjászervezésére Csány 1849. április 20-án külön rendeletben utasította Gál Sándor ezredest. Csány-ir. II. 1998. 251. o.; *Márki* 1897. 441. o.

⁷ Süli 2011. 344. o. A szász és román nemzetőrség újjászervezésével kapcsolatos kormányzati álláspontra lásd: Csány László levele Berde Mózes Szeben vidéki kormánybiztoshoz. Kolozsvár, 1849. április 14. MNL OL F 247. 1. cs. 1849:1565. A fegyverhiányra lásd például: Szent-Iványi Károly országos teljhatalmú biztos levele Ugron István Torda megyei és aranyosszéki kormánybiztoshoz. Kolozsvár, 1849. június 1. HL Csány-lt. 1849:3764. Kifejti, hogy még a honvédszászlóaljak sincsenek teljesen felfegyverezve, így a megyei nemzetőrsegek részére nem tud fegyvert biztosítani.

fekete harisnya veres zsinórral, szürke posztóból készült magyarka, szürke nyakkendő és szürke csákó. A tervezet szerint a nemzetőröknek az egyenruhájukról saját költségen kellett gondoskodniuk, így az elképzelés többnyire idea maradt.⁸

A nemzetőrségek újjászervezése az egyes törvényhatóságokban

Kolozsvár

A város visszafoglalása (1848. december 25.) után megkezdődött a nemzetőrség újjászervezése. A legfőbb problémát az jelentette, hogy az alakulat kevés lőfegyverrel rendelkezett, mivel az 1848-ban kiutalt, illetve a polgárok birtokában lévő lőfegyvereket a császári hatóságok 1848 októberében beszedték.⁹

A 240. lőfegyverrel rendelkező polgárból január közepén egy mozgó nemzetőri század alakult, amely részt vett az Alsójárát elpusztító román felkelők megbüntetésére indított expedícióban. Itt azonban számtalan kihágást követtek el a polgári lakosság kárára, amely miatt Beöthy figyelmeztetésben részesítette br. Kemény Ignác Kolozs megyei kormánybiztost.¹⁰

A teljes körű összeírást Beöthy rendelte el 1849. január 17-én. A nemzetőrök kisebb része saját lőfegyverrel rendelkezett, a fegyvertelenek részére a város megkezdte a lándzsák készítését.¹¹

A kolozsvári nemzetőrség felett Csány László frissen kinevezett országos teljhatalmú biztos 1849. február elsején tartott szemlét. Az alakulat fegyverzete kizárólag lándzsákból állt, így Csány azt harctéri szolgálatra teljesen alkalmatlannak tartotta. A gyalogos zászlóalj elsősorban helyőrségi szolgálatot látott el. A lovas nemzetőri század 70 főt számlált (2 tisztt, 7 tizedes, 61 közvitéz), Székely Márton százados parancsnokkal az élén. A teljes városi nemzetőrség parancsnoka Uzoni Antal őrnagy volt.¹²

A hiányok mérséklése érdekében a későbbiek folyamán báró Kemény Farkas alezredes, kolozsvári katonai parancsnok a helyi fegyverjavító üzemben igazított fegyverek közül adott a nemzetőröknek. Az utóbbit azonban Csány megtiltotta, mivel a reguláris alakulatok is nagy fegyverhiánnyal küszködtek.¹³ Tovább rontotta az alakulat helyzetét, hogy lándzsáinak egy részét kénytelen volt átadni a 73. honvédszászlóalj fegyvertelen honvédeknek.¹⁴

⁸ MTA Kt. Csány-lt. 1849:1375.

⁹ *Irmédi-Molnár László*: Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezredes, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. *A Térképészeti Közlöny* 8. sz. különfüzete. Budapest, 1938. 93–94. o.

¹⁰ Bíró Pál százados levele Beöthy Ödönhöz. Tordaszentlászló, 1849. január 14. MTA Kt. Csány-lt. 1849:3578.; Beöthy levele Kemény Ignáchoz. Kolozsvár, 1849. január 29. MTA Kt. Csány-lt. 1849:247.

¹¹ Beöthy levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. január 16. MNL OL H 2. 1849:701. Közlí: *Süli Attila*: Beöthy Ödön országos teljhatalmú biztos iratai (1848. december 19–1849. január 31). *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. (2013) 1. sz. 249–250. o.; Beöthy rendelete Kolozsvárhoz. Kolozsvár, 1849. január 17. MTA Kt. Csány-lt. 1849:131.

¹² Csány levele Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. február 3. Csány-ir. 1998. II. 154. o.; Csány levele Tóth Ágoston alezredeshez. Kolozsvár, 1849. február 20. Uo. 196. o.; Groisz Gusztáv főbíró levele Csányhoz. Kolozsvár, 1849. február 7. HL Csány-lt. 14. d. 1849:124. A lovas nemzetőrség tisztjei közül Székely Márton százados mellett Benigni Sámuel főhadnagyot említi meg. Uo.; *Márki* 1897. 429. o.; Uzoni Antalra lásd: *Bona* 2000. 694. o.

¹³ Csány levele Kemény alezredeshez. Kolozsvár, 1849. március 4. MTA Kt. Csány-lt. 1849:334.

¹⁴ Berzenczey Antal alezredes, kolozsvári katonai parancsnok levele Csányhoz. Kolozsvár, 1849. március 12. HL Csány-lt. 17. d. 1849:68.

A városi nemzetőrség június elején 2002 gyalogosból és 30 lovasból állt,¹⁵ mindössze 160 vadászfegyverrel rendelkeztek.¹⁶ A *Honvéd* cikkírója szerint a tisztviselők és módosabb polgárok rendszeresen kihúzták magukat a nemzetőri szolgálat alól, így előfordult olyan eset, hogy a 20 főből álló éjszakai járőrcsapat mindössze 14 fős volt.¹⁷

Kolozs megye

A megyében a magyarlakta települések 1849 februárjában kezdték újjászervezni a nemzetőrséget. A kalotaszegi Egres nemzetőr századának vezetői, Koncz József és Deján András a Karl Urban alezredes, császári-királyi dandárparancsnok által korábban elvett fegyvereiket (24 puská, 12 pisztoly) kérték vissza Csánytól, aki az igényt nem tudta teljesíteni.¹⁸

A szintén kalotaszegi Gyerővásárhely, Gesztrágy, Nagy- és Kiskapus nemzetőrei részére Rettegi László alispán 100 db lándzsát igényelt 1849. május végén.¹⁹ A bánffyhungyadi nemzetőr század 1849. március elején 167 fős volt (1 százados, 2 hadnagy, 2 őrmester, 2 tizedes, 160 közvitéz), Varjú Imre százados parancsnoksága alatt. A század a gyalui katonai parancsnokság alárendeltségébe tartozott, helyben és Sebesváron láttak el szolgálatot. A fenti parancsnokság 1849. április 21-én kelt kimutatása szerint a létszáma 143 fő volt, amely 1 századosból, 2 hadnagyból, 2 őrmesterből, 8 tizedesből és 130 köznemzetőrből állt.²⁰

Szintén külön század alakult áprilisban Válaszúton, amelynek parancsnoka Balázs János százados volt. Az alakulat 1 századosból, 1 főhadnagyból, 2 hadnagyból, 2 őrmesterből, 10 tizedesből és 129 köznemzetőrből állt. Balázs százados fegyvert igényelt Csánytól, aki a kérészt kapacitás hiányában továbbra sem tudta teljesíteni.²¹

A kolozsi nemzetőrség újjászervezését 1848. december 29-én rendelte el a várost elfoglaló magyar csapatok parancsnoka, gr. Mikes Kelemen ezredes. A városi nemzetőrség egy része még július közepén is fegyvertelen volt, parancsnokuk, Houchard József őrnagy 70 db lándzsa kiutalását kérte Boczkó Dániel országos teljhatalmú biztostól.²²

¹⁵ A létszámcsökkenés oka ismeretlen.

¹⁶ A kolozsvári katonai parancsnokság kimutatása. Kolozsvár, 1849. június 9. MNL OL R 189. Teleki Sándor iratai. Sz. n.

¹⁷ *Honvéd*, 156. sz. 1849. június 28. 617–618. o.

¹⁸ Br. Kemény Ignác Kolozs megyei kormánybiztos levele Csányhoz. Kolozsvár, 1849. március 14. HL Csány-lt. 17. d. 1849:641.; Koncz József és Deján András levele Csányhoz. Egres, 1849. február. MNL OL F 245. 31378. tekercs. 1849:146.

¹⁹ Rettegi László levele Szent-Iványi Károly országos teljhatalmú biztoshoz. Kolozsvár, 1849. május 28. MTA Kt. Csány-lt. 1849:3719.

²⁰ Varjú Imre százados kimutatása. Bánffyhungyad, 1849. március eleje. HL Csány-lt. 17. d. Sz. n.; A gyalui katonai parancsnokság kimutatása. Gyalu, 1849. április 21. MNL OL R 306. Katonai iratok. Sz. n.

²¹ Balázs János százados levele Csányhoz. Válaszút, 1849. április 9. MTA Kt. Csány-lt. 1849:1362.

²² Gr. Mikes Kelemen ezredes rendelete. Kolozs, 1849. december 29. Mellette: Houchard József Kolozs városi nemzetőr őrnagy levele Csány Lászlóhoz. Kolozs, 1849. február 6. HL Csány-lt. 13. d. 1849:71.; Houchard őrnagy levele Boczkó Dánielhez. Kolozs, 1849. július 17. MNL OL F 245. 31372. tekercs. 1849:5792. A válasz pozitív volt. Gr. Mikes Kelemenre lásd: *Bona* 2000. 517–518. o., Houchard József-re lásd: Uo. 390. o.

Belső-Szolnok és Doboka megyék

A dési nemzetőrség reorganizációját Bem vezérőrnagy rendelte el a város visszafoglalásakor (1848. december 23.). Ugyanakkor – Beöthy január 6-án kelt rendelete értelmében – megkezdtek a vadászcsapatok szervezését. Weér Farkas főispán a január 14-én kelt levelében állásfoglalást kért az országos teljhatalmú biztostól, hogy melyik csapatot szervezése élvez elsőbbséget, mivel a megye lehetőségei korlátozottak. Beöthy válaszában kifejtette, hogy a vadászcsapatok alakítása célszerűbb a nemzetőrségnél, mert azok 4 hónapra alakulnak, és bárhol bevetethetők. Így őket kell lőfegyverrel ellátni, a nemzetőrséget lándzsával is fel lehet szerelni.²³

Ettől függetlenül a dési nemzetőrség újjáalakult, és a város főhadnagya kérte Csány László országos teljhatalmú biztost, hogy az alakulat korábbi fegyvereit, 300 db kovás puskát és 2 db kisebb kaliberű löveget adják vissza. Csány a válaszában kifejtette, hogy 3 puskával sem rendelkezik, de ha lenne, azt sem ők kapnák, hanem a fegyvertelen honvédek.²⁴

A fegyverhiány miatt a dési nemzetőrök a szolgálatot értelmetlennek tartották, ami a fegyelem lazulásához vezetett.²⁵ A megye korábbi nemzetőrségei közül csak a dési két század, illetve a lápos-domokosi század, valamint a bethleni egység alakult újra, fegyverrel azonban még július közepén sem rendelkeztek.²⁶

Ennek ellenére néhány dési polgár 1849 júniusában egy mozgó nemzetőr csapat alakítására szólította fel Bauer Lajos őrnagy, dési katonai parancsnokot. Bár a kezdeményezést Boczkó Dániel teljhatalmú országos biztos támogatta, a realizálásra az orosz csapatok előnyomulása miatt nem kerülhetett sor.²⁷

A Doboka megyei Szék városa számára a nemzetőrök összeírását 1849. január 18-án rendelte el Beöthy.²⁸

A szamosújvári nemzetőrség 1849 februárjában alakult újjá. A városi tanács azonban a gyenge fegyverzet és más okok miatt halogatta a nemzetőrök felesketését, amit Csány 1849. február 21-én a személyes jelenlétével kényszerített ki. Szavai szerint: „Mi különbség akkor az alkotmányra hitet tenni nem akaró lázongó oláh és Szamosújvár lakosai közt.” A zászlószentelés így rövidesen megtörtént, azonban problémát jelentett, hogy a törvény által meghatározott kötelezettség ellenére, az éjszakai járőrszolgálatot – fizetség és fegyver hiányában – senki nem akarta vállalni.²⁹

²³ Weér Farkas Beöthyhez. Dés, 1849. február 14. MTA Kt. Csány-lt. 1849:3754. Az ügyben br. Bánffy János alezredes, dési katonai parancsnok is állásfoglalást kért Beöthytől. Dés, 1849. január 15. MTA Kt. Csány-lt. 1849:3517. A válasz: MTA Kt. Csány-lt. 1849:112.; *Kádár* 1890. 163. o.

²⁴ Csány levele Dés városához. Dés, 1849. február 23. MTA Kt. Csány-lt. 1849:287.

²⁵ Csány levele Kemény Farkashoz. Kolozsvár, 1849. március 6. MTA Kt. Csány-lt. 1849:363.

²⁶ Belső-Szolnok megye választmányának levele Boczkó Dánielhez. Dés, 1849. július 19. MNL OL F 245. 31737. tekercs. 1849:3. A dési és a bethleni nemzetőrségek részt vettek a Függetlenségi Nyilatkozat kimondása alkalmából rendezett ünnepségen. *Kádár* 1890. 197. o.

²⁷ *Kádár* 1890. 210–211. o. Bauer Lajosra lásd: *Bona* 2000. 226. o.

²⁸ Beöthy rendelete Szék városához. Kolozsvár, 1849. január 18. MTA Kt. Csány-lt. 1849:140.

²⁹ *Márki* 1897. 494. o.; Novák Márton főbíró levele Csányhoz. Szamosújvár, 1849. február 17. MTA Kt. Csány-lt. 1849:353.

Torda megye

Bem 1848. december 29-én dandárparancsnokát, Czetz János alezredest Torda elfoglalására küldte,³⁰ aki a várost még aznap megszállta, és jelentős mennyiségű hadianyagot zsákmányolt.³¹

Czetz feladatul kapta Bemtől a helyi nemzetőrség újjászervezését. Torda város monográfusa, Orbán Balázs szerint Czetz megjelenése után a tordaiak és aranyosszékiek „önként tódultak a zászló alá”. Ennek ellentmond azonban Czetznek január 16-án kelt, Beöthy Ödön erdélyi kormánybiztoshoz intézett levele, amelyben a tordai lakosságot egyenesen gyávának tartja, akik Nagyenyed felgyújtása miatt félnek a románok bosszújától.³²

A megye és Aranyosszék kormánybiztosa Ugron István, míg a tordai katonai parancsnok Egloffstein Béla br. őrnagy,³³ a Közép-Szolnok megyei nemzetőrség parancsnoka lett.³⁴ A kormánybiztos és a katonai parancsnokok helyzete nem volt irigylésre méltó. A megye 42 helységében még április közepén sem működött a közigazgatás a román felkelés következtében.³⁵

Czetzet és alakulatait Bem rövidesen magához rendelte erősítésképpen, így a város és környékének biztosításáról a helyi erőknek kellett gondoskodni. Megkezdődött a nemzetőrség újjászervezése, illetve ennek harcképesebb részeiből négy vadászszázadot szerveztek, amelyeknek a feladata, hogy biztosítsák a közbiztonságot és fegyverezzék le a román felkelőket.³⁶

A városban az ötven év feletti és a tizenhat év alatti korosztályokból három tartalék nemzetőri századot hoztak létre, akik gondoskodtak a rend fenntartásáról és ellátták a karhatalmi feladatokat.³⁷ A városi nemzetőrség szervezete február elején az alábbiak szerint alakult:³⁸

³⁰ MTA Kt. Történelem. Ívrét 300. 2. 3. Tóth Ágoston naplója; Bauer őrnagy Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből. Közli: *Makray László* képviselő és volt honvédezredes. Pest, 1870. 90. o.; *Czetz*: 1850. 114–115. o.

³¹ *Kovács Endre*: Bem a magyar szabadságharcban. Budapest, 1979. 79. o.

³² *Czetz*: 1850. 114–115. o. Nagyenyedet 1849. január 9-én gyújtották fel Ion Axente Sever román prefekt felkelői. Czetz alezredes jelentése Beöthyhez. Torda, 1849. január 16. MNL OL H 2. 1849:718.

³³ Kinevezésében az is szerepet játszhatott, hogy a Közép-Szolnok megyei nemzetőrség egy zászlóalját éppen Tordára vezényelték. Bár az utóbbit áprilisban elvezényelték, Csány ragaszkodott ahhoz, hogy Egloffstein továbbra is ellássa a hivatalát. Szolgálatait nélkülözhetetlennek tartotta. Csány levele Egloffsteinhez. Kolozsvár, 1849. április 3. MTA Kt. Csány-lt. 1849:699. Ismerteti: *Márki* 1897. 439. o.

³⁴ *Orbán* 1986. I. 412. o.

³⁵ Ugron István jelentése. Torda, 1849. április 16. MTA Kt. Csány-lt. 1849:1895.

³⁶ Ugron István levele. Kolozsvár, 1849. február 3. MTA Kt. Csány-lt. 1849:3421.; Forró Elek alezredes levele. Marosvásárhely, 1849. február 7. Ismertetik a Torda megyei vadászcsapat-szervezés eredményeit. Uo.; MNL OL R 31. Napló 40–41. o.

³⁷ *Orbán* 1986. I. 413. o. Az első (piaci) század parancsnoka Ercsey József százados megyei főderész, a másodiké (Varga-utcai) Gálfi József százados és a harmadiké (újtordai) Márkó Sámuel százados volt. (*Orbán* 1986. II. 446. o.) Más forrás szerint 3 „ifjú” (Darkó Mihály, Ferenci János és Vízi százados parancsnoksága alatt) és 3 „öreg” század (Szigethi Sándor, Ercsey József és Szöllőssy István századosok vezetésével) alakult 1849. július 27-én. A teljes nemzetőrség parancsnoka Pápai Lajos őrnagy volt. MNL OL R 31. Napló. 1849. július 27.

³⁸ Ugron István kormánybiztos jelentése Csányhoz. Kolozsvár, 1849. február 5. MTA Kt. Csány-lt. 1849:81.

<i>Alakulat</i>	<i>Létszám</i>	<i>Lőfegyver</i>	<i>Szúró és vágó-fegyver</i>
I. nemzetőr század	302	1 gyutacsos, 4 kovás, 68 vadász	121 lándzsa
II. nemzetőr század	224	1 kovás, 26 vadász	190 lándzsa
III. nemzetőr század	221	2 gyutacsos, 3 kovás, 64 vadász	100 lándzsa
<i>Összesen</i>	<i>745</i>	<i>3 gyutacsos, 7 kovás, 158 vadász</i>	<i>411 lándzsa</i>

Újjáalakult a lovas nemzetőrség is, melynek 200 fős állományát Pápai Lajos alispán képezte ki, aki a parancsnokságot rövidesen Técsi Sámuel századosnak adta át.³⁹ A század kezdetekben postai küldeményeket és katonai szállítmányokat biztosított, majd egyik részük a gyulafehérvári ostromsereghez,⁴⁰ míg a másik Alsójárára került, ahol kivette részét a román felkelők elleni harcokból. Az alakulatba 36 zsidó származású megyei lakos is beállt, amit Gyárfás Domokos őrnagy a *Honvéd* 166. számában külön cikkben köszönt meg. Bár a csapat szolgálati ideje május végén lejárt, Egloffstein kérésére Szent-Iványi Károly teljhatalmú országos biztos hosszabbítást rendelt el. A szabadságharc leverése után a lovas nemzetőrök hazatértek.⁴¹

1849. július 4-én Szent-Iványi – Dobozy István maroszeői kormánybiztos kérésére – utasította Ugron Istvánt, hogy a megye egyik nemzetőr zászlóalját küldjék a Mezőségbe, mivel az ottani román falvak az orosz betörés hírére mozgolódtak. Ugron a felső-kerületi nemzetőrzászlóalját bízta meg a feladattal, amely Gyárfás Domokos őrnagy vezetésével rövidesen a Besztercei-havasokhoz vonult.⁴²

A Dyck vezérőrnagy⁴³ vezette orosz csapatok 1849. augusztus 15-én foglalták el Tordát, amelyet többször is megvédték a román felkelők pusztításától.⁴⁴ Orbán Balázs szerint Dyck még ahhoz is hozzájárult, hogy a beszedett fegyvereket ismét kiosszák a tordaiak között, hogy így polgári őrsereget szervezzenek a románok ellenében. 1849. augusztus 20-án osztrák csapatok szállták meg a várost, és a fegyvereket a polgároktól ismét beszették.⁴⁵

A torockói nemzetőrséget korábbi parancsnoka, Zsákó István szervezte újra 1849 elején. A századot a havasok zárolására rendelték ki, feladata a Nyírmezőtől a Bedelői-hegy-

³⁹ A század tisztjei közé tartozott Nemes Miklós főhadnagy, Finta Miklós és Szentkirályi Dániel hadnagy. *Orbán* 1986. II. 446. o. Az alakulat tisztikarának felterjesztése: Ugron István levele Csányhoz. Torda, 1849. február 18. MTA Kt. Csány-lt. 1849:377.

⁴⁰ Pontosabban a gyulafehérvári ostromsereg Borbádon állomásozó 1. dandárjához. Létszámuk 71 fő volt. MNL OL P 876. 1. cs. 2. tét. No. 13.; 7 lovas kiküldönitve volt Csigeden, 4 pedig Tövisen. MNL OL H 75. 1849:26421. Pápai Lajosra lásd: *Bona* 2000. 561. o.

⁴¹ *Orbán* 1986. II. 446. o.; Egloffstein levele Csányhoz. Torda, 1849. május 26. MTA Kt. Csány-lt. 1849:3615.; *Honvéd*, 166. sz. 1849. július 10. 658–659. o.; *Orbán* 1986. I. 526. o.

⁴² Szent-Iványi levele Ugron Istvánhoz. Kolozsvár, 1849. július 4. MNL OL F 245. 1849:5452.; Ugron István levele Szent-Iványihoz. Kolozsvár, 1849. július 7. MNL OL F 245. 31372. tegercs. 1849:1536.; Erdélyi hadsereg létszámkimutatása. 1849. június 21. *Történelmi Lapok* (Kolozsvár), 1894/23. 206–207. o.

⁴³ A 15. cári gyalogoshadosztály 1. dandárjának parancsnoka.

⁴⁴ Dyck tábornok levele Clam-Gallas gr., osztrák altábornagyhoz. Torda, 1849. augusztus 16. *Dragomir* I. 140. o. Dyck a román felkelők ellenében egy kozák különítményt rendelt ki az osztrák csapatok megérkezéséig. Stein alezredes Clam-Gallashoz. Torda, 1849. augusztus 17. Uo. 141. o.; *Orbán* 1986. I. 519. o.

⁴⁵ MNL OL R 31. Napló. 1849. augusztus 20.; *Orbán* 1986. II. 135. o.

ségig húzóódó terület biztosítása volt. A magyar katonaság elvonulása után Simeon Prodan román prefekt felgyújtatta Torockószentgyörgyöt. Zsákó hiába próbálta harcra ösztönözni a nemzetőröket, azok a túlerő miatt az ellenállást reménytelennek tartották és elmenekültek. Így a nemzetőr százados követségbe indult Prodanhoz, és sikerült elérnie hadisarc fejében Torockó megkímélését.⁴⁶

Küküllő megye

A megyében a nemzetőrség újjászervezését 1849 tavaszán kezdték meg, ennek a mozgatórugója Kolosi János katolikus plébános volt. A *Honvéd* 121. számában megjelent megyei tudósítás szerint „Nemzetőrségünk alakítása is megkezdődött és sikeresen foly.” Az alakulat élére br. Bánffy János főispán gr. Haller Györgyöt javasolta őrnagyi rangban.⁴⁷

A nemzetőrség tényleges vezetője Gyárfás Elek százados volt, akinek irányítása alatt a csapat folyamatosan gyakorlatozott.⁴⁸

1849. július 13-án Szent-Iványi Károly teljhatalmú országos biztos – br. Bánffy János főispán javaslatára – kérte a belügyminisztériumtól Kolosi János őrnagyi kinevezését a Küküllő megyei nemzetőrséghez.⁴⁹ Július elején a megye közgyűlése a szolgálatot teljesítő nemzetőrök díjazásáról folytatott tanácskozást.⁵⁰

Az alakulat létszáma 2000 fő körül mozgott, a felszereltségét – források hiányában – nem ismerjük.⁵¹

Erzsébetváros nemzetőrségét az 1849. január 20-án tartott tanácsülés után szervezték újjá, mintegy 240 polgárt köteleztek szolgálatra. Az alakulat parancsnoka Lengyel Lukács hadnagy volt, a városi őrszolgálatot az aranyosszéki szabadcsapattal közösen látták el. 1849. január 22-én felszentelték a város közönsége által a nemzetőrök számára készített selyemzászlót. Tekintettel arra, hogy lőfegyvereiket 1848 októberében a császári hatóságok beszedték, fegyverzetük kizárólag lándzsából állt. Az alakulatot br. August Heydte császári őrnagy fegyvereztette le 1849. január 31-én. A várost a nemzetőrségen kívül a 130 fős aranyosszéki vadászszázad, valamint 25 székely huszár védte, akik a túlerő elől kivonultak a településről.⁵²

⁴⁶ *Borbély* 1906. 89–91. o.

⁴⁷ Szent-Iványi Károly levele a hadügyminisztériumhoz. Kolozsvár, 1849. május 14. Mellette br. Bánffy János főispán levele. Dicsőszentmárton, 1849. május 10. HL Csány-lt. 116. d. 1849:2041.; *Honvéd*, 121. sz. 1849. május 18. 481. o.

⁴⁸ *Honvéd*, 152. sz. 1849. június 23. 602. o.

⁴⁹ Szent-Iványi levele Szemere Bertalanhoz. Kolozsvár, 1849. július 13. MNL OL F 245. 31373. tegercs. 1849:5679.

⁵⁰ *Honvéd*, 168. sz. 1849. július 12. 667. o.

⁵¹ *Bona* 2000. 449. o.

⁵² *Kővári* 1861. 187. o.; *Benedek Ferenc*: Erzsébetváros veszedelme 1848–49-ben. Első rész. *Történelmi Lapok* (Kolozsvár), 1894/3. 27–28. o. A nemzetőrséget gr. Haller József főhadnagy szervezte újjá. *Benedek Ferenc*: Erzsébetváros veszedelme 1848–49-ben. Második rész. *Történelmi Lapok* (Kolozsvár), 1894/5. 42–43. o. *Perslián Gergő*: Erzsébetváros veszedelme. Az aranyosszéki szabadcsapat sorsa. Uo., 1894/19. 171–172. o.; *Avedik Lukács*: Erzsébetváros az 1848/9. évi forradalom alatt. Uo., 1897/7–8. 54–56. o.

Alsó-Fehér megye

A törvényhatóság az érchegységi román felkelés és Gyulafehérvár ostroma miatt 1849-ben mindvégig hadszíntér volt, amely a nemzetőrség teljes újjászervezését szinte lehetetlenné tette. Emellett 1848 végén és 1849 elején számos magyarlakta település elpusztult, köztük a megyeszékhely, Nagyenyed is.

A rendelkezésre álló adatok szerint Tatár Sándor, br. Kemény István gazdatisztje 1849. június 8-án 300 nemzetőrrel Nagyenyedre vonult, akiket Székely Ádám vadász főhadnagy támogatásával rövidesen felszereltek. Az alakulatot Szentiványi Lászlóné egy díszes zászlóval ajándékozta meg, amelyet Basa Mihály református lelkész szentelt fel.⁵³

Gyulafehérvár ostroma alatt a városban maradt magyar polgárokból Fogarasi Antal nemzetőr százados egy kisebb nemzetőr csapatot szervezett (1849. június 27 körül). A gyulafehérvári ostromsereg 1849. július 28-án kelt hadrendje szerint a Tóth Károly százados parancsnoksága alatt lévő 2. dandár alárendeltségében 6 lovas gyulafehérvári nemzetőr harcolt, állomáshelyük Csüged volt. A vár alól elvonuló magyar csapatokat követte a gyulafehérvári „vadász” nemzetőr csapat is.⁵⁴

Hunyad megye és Szászváros-szék⁵⁵

A dévai nemzetőrség újjászervezését a város közgyűlése 1849. június 5-én határozta el, parancsnokságát ismét Keserű Ferenc választott őrnagy vállalta el. A század tagjai megválasztották az altiszteket, pontosabban 1 őrmestert és 8 tizedest. A századot négy szakaszra osztották, és javasolták a löfegyverrel rendelkező megyei tisztviselők felvételét az alakulatba. Kérték a városi vezetés közbenjárását a század egykori dobjainak visszaszerzéséhez, illetve az őrtanyák felállítására. A következő napon tartott gyűlésen a dévai polgárok kérték a városi tanácsot, hogy a XXII. törvénycikk értelmében nemzetőri szolgálatra kötelezett polgárokat ismét írják össze, illetve az alakulat tagjait mentesítsék a katonai beszállásolás terhe alól.

A megye közgyűlése az 1849. július 2-án tartott ülésén kérte az országos teljhatalmú biztostól, hogy a román felkelőktől beszedett fegyvereket nemzetőrségeik kapják meg, illetve a főként magyarokból álló rákosdi határőrszázad felfegyverzését.⁵⁶

Július 16-án a megye vezetése azt jelentette Boczkó Dániel országos teljhatalmú biztosnak, hogy a törvényhatóság nemzetőrségének létszáma 1500 fő, azonban fegyverrel továbbra sem rendelkeznek. Kéri a megyei birtokos Pálffy Domokos őrnagy kinevezését, mert a választott századosok őt támogatják. Július 23-án a törvényhatóság közgyűlése a közbiztonság érdekében ismételten kérte az országos teljhatalmú biztostól a helyi katonai

⁵³ *Szilágyi* 1898. 304. o. Székely Ádámra lásd: *Bona* 1999. III. 246. o.

⁵⁴ A gyulafehérvári ostromsereg hadrendje. 1849. július 28. MNL OL R 14. 3. t. 2/7.; *Szilágyi* 1898. 379–380. o. és 384. o. Tóth Károlyra lásd: *Bona* 2009. II. 469–470. o. László Elek visszaemlékezése szerint Fogarasi 1850-ben a császári hatóságok fogságra vetették. Az egyik vád ellene a gyulafehérvári nemzetőrség szervezése volt. *László Elek: Egy gyulafehérvári polgárnak naplója az 1848/49. évi forradalom alatt.* S. a. r. *Sávai János.* Szeged, 1998. 190. o.

⁵⁵ Szászváros-szék Hunyad megyében fekvő szász szék volt. 1849-ben mindkét törvényhatóság élén gr. Kun Gotthard Hunyad megyei főispán állt kormánybiztosként, így közös igazgatás alatt álltak.

⁵⁶ Hunyad megye közgyűlésének jegyzőkönyve. Déva, 1849. július 2. MNL OL F 245. 31373. tekercs. 1849:5685.

parancsnokságnál tárolt, a román felkelőktől beszedett fegyverek kiutalását a nemzetőrség részére. Az utóbbi az elmondásuk szerint a birtokosokból és a „műveltebb” néposztályokból alakult újra. Emellett golyót, lőport és vadászfegyverekhez való lőkupakot is sürgettek, illetve a megye által a katonaság részére félretett 15 000 forint átadását a nemzetőrök ellátására. Az utóbbi igényt azzal támasztották alá, hogy a megyéből a sorkatonaság kivonult, így a személy- és vagyonbiztonságról maguknak kell gondoskodni.⁵⁷

A dévai nemzetőr század 1849. augusztus 12-én egy honvéd hadnagy temetésére vonult ki.⁵⁸

A megye nemzetőrségének 6. százada (Vajdahunyad–Rákosd környéke), amelynek parancsnoka Koncz Ferenc főhadnagy volt, augusztus elején Hátszeget és vidékét fedezte. Az alakulat létszáma 89 fő volt, ez 1 főhadnagra, 1 alhadnagra, 2 őrmesterre, 6 tizedesre, 6 őrzetőre, 1 dobosra és 72 köznemzetőrre tagolódott. Fegyverzete 27 vadászpuskából, 2 kardból, 1 karabélyból, 1 pisztolyból és 59 lándzsából állt.⁵⁹

1849. június elején a 86 fős hátszegi lovas nemzetőrség a dévai hadosztály alárendeltségébe tartozott, és a román felkelők ellenében tevékenykedett.⁶⁰

Szászváros székben az 1848 októberében lefegyverzett magyar nemzetőrség újjászerveződött. Egy július végi adat szerint br. Maximillian Stein ezredes, a gyulafehérvári ostromsereg parancsnoka le akarta fegyverezni az alakulatot, ezt azonban Boczkó a legszigorúbban megtiltotta, mivel a szék magyarsága már számos esetben bizonyította a hűségét.⁶¹

Székely székek

Aranyosszék

A törvényhatóság visszafoglalása után Benő István őrnagy, az aranyosszéki nemzetőrség parancsnoka 1849. január 12-én jelentette Beöthynek, hogy a székben 724 gyalogos (2 század) és 163 lovas nemzetőr van (1 század). Az előbbi 47 lőfegyverrel, az utóbbi 73 felszerelt lóval, 13 pár pisztollyal, 4 karabéllyal és 8 szablyával rendelkezett. A lovas nemzetőrök kivétel nélkül kiszolgált székely huszárok voltak. Benő jelentésében kifejtette, hogy készek a kimozdulásra, de ehhez fegyvert sürgetett.⁶²

⁵⁷ Gr. Kun Gotthárd főispán levele Boczkó Dánielhez. Déva, 1849. július 16. MNL OL F 245. 31373. tegercs. 1849:310/E.; Hunyad Megye bizottmányi gyűlésének jegyzőkönyve. Déva, 1849. július 16. Uo. 1849:314/B.; Pálffy Domokosra lásd: *Bona* 2000. 558. o.

⁵⁸ *Csorba György*: A dévai nemzetőrség jegyzőkönyve. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2002/3. 889–901. o. Az idézett rész: 896–897. o.

⁵⁹ Koncz főhadnagy levele a megyéhez. Vajdahunyad, 1849. július 30. MNL OL R 391. 5. tétel. Közli, hogy bár Pálffy őrnagy elrendelte a kivonulást, sokan vonakodtak a parancsnak eleget tenni.

⁶⁰ A dévai hadosztály létszámkimutatása. Forró Elek ezredes. Déva, 1849. június 2. *Történelmi Lapok* (Kolozsvár), 1895/16–17. 128–129. o.

⁶¹ Boczkó levele Stein ezredeshez. Kolozsvár, 1849. július 27. Mellette gr. Kun Gotthárd kormánybiztos levele. Szászváros, 1849. július 25. MOL F 245. 31373. tegercs. 1849:5980. Br. Maximillian Stein ezredesre lásd: *Bona* 2000. 634. o.

⁶² Benő őrnagy levele Csányhoz. Kövend, 1849. január 12. MTA Kt. Csány-lt. 1849:3721.; A szék levele az országos teljhatalmú biztoshoz. Kövend, 1849. január 12. Uo. 1849:3717. A január 31-én Beöthyhez írt levélben Benő 200 db lőfegyvert és pénzt sürgetett. MTA Kt. Csány-lt. 1849:3757. Benő őrnagy az 1849. február 6-án kelt jelentésében a nemzetőrség létszámát már 967 főben határozta meg. Benő őrnagy levele Csányhoz. Várfalva, 1849. február 6. HL Csány-lt. 14. d. Sz. n. Benő Istvánra lásd: *Bona* 2000. 239–240. o.

A szék vezetése elégedetlen volt Benővel, mivel szerintük a nemzetőr őrnagy képtelen volt fegyelmet tartani. A február elsején Csányhoz írt levelükben javasolták az elmozdítását, és olyan egyén kinevezését, aki ismeri a székely nemzetet.⁶³

A törvényhatóság 1849. február 16-án kelt jelentése szerint az összeírt teljes nemzetőrség kb. 1200 főből állt, amely egy zászlóaljat képezett. Az első század parancsnoka Gyarmati Samu százados, míg a másodiké br. Jósika Pál százados. A két kompánia együttes létszáma 712 fő volt. A 69 lovas nemzetőr élén Gál Miklós főhadnagy állt. Az alakulóban lévő 3. század székhelye Kövend volt, létszáma pedig 247 fő, amely 1 századosból, 1 főhadnagyból, 2 hadnagyból, 2 őrmesterből, 12 tizedesből, 2 dobosból, 2 ácsból és 225 közből tevődött össze. A szék községei közül csak Haró ellenséges érzelmű román lakosságát nem szervezték be a nemzetőrségbe.⁶⁴

A két század gyalogos nemzetőrség települések szerinti megoszlását az alábbi táblázat mutatja:⁶⁵

<i>Helység</i>	<i>Mozdítható nemzetőr</i>	<i>Helyben szolgáló nemzetőr</i>	<i>Összesen</i>
Felvinc	50	100	150
Harasztos	70	80	150
Kocsárd	35	45	80
Aranyospolján	40	50	90
Bágyon	150	150	300
Kersed	50	50	100
Szentmihályfalva	35	40	75
Sinfalva	30	45	75
Kövend	55	100	155
Rákos	55	100	155
Várfalva	55	100	155
Csegez	25	60	85
Mészkö	25	45	70
<i>Összesen</i>	<i>675</i>	<i>965</i>	<i>1640</i>

⁶³ Aranyosszék honvédelmi bizottmányának levele Beöthyhez. Kövend, 1849. február 1. MTA Kt. Csány-lt. 1849:45. A megjegyzés feltehetőleg Benő örmény származására utalt.

⁶⁴ Aranyosszék honvédelmi bizottmányának levele Csányhoz. Kövend, 1849. február 16. MTA Kt. Csány-lt. 1849:282. A törvényhatóság nemzetőrségének újjászervezését ismerteti: *Orbán Balázs*: Székelyföld leírása. Aranyosszék. Pest, 1872. XVI. aranyosszéknek a keresztesmező felső részén fekvő falui.

⁶⁵ Ugron István kormánybiztos levele Csányhoz. Torda, 1849. április 5. MTA Kt. Csány-lt. 1849:81.

⁶⁶ Benő őrnagy levele Csányhoz. Székelykocsárd, 1849. március 8. HL Csány-lt. 16. d. Sz. n.; Benő őrnagy jelentése Csányhoz a nemzetőrség létszámáról. Marosújvár, 1849. március 20. Uo. Sz. n.

A szék gyalogos és lovas nemzetőrségének tisztikara az alábbi volt:⁶⁶

Gyalogos nemzetőrség

<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>
Benő István	őrnagy
Demeter Zsigmond	hadnagy, segédtszt
Gyarmati Dénes	százados
Gyarmati Soma ⁶⁷	százados
br. Jósika Pál	százados
Fodor József	főhadnagy
Égei János ⁶⁸	főhadnagy
Csép Mózes	főhadnagy
Létai Lajos ⁶⁹	hadnagy
Horváth György	hadnagy
Bágyon Miklós	hadnagy
Ráczy István ⁷⁰	hadnagy
Nagy Gábor	hadnagy
Kerekes Károly	hadnagy

Emellett 6 őrmester, 36 tizedes, 6 őrzetető, 6 dobos, 908 köznemzetőr, összesen: 976 fő.

Lovas nemzetőrség

<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>
Gál Miklós	főhadnagy
Fodor Gábor	hadnagy

Emellett 1 őrmester, 1 trombitás, 6 tizedes, 57 közvitéz, összesen 67 fő.

A soralakulatok lekötöttsége miatt az aranyosszéki nemzetőrség 500 fős mozgósított zászlóalja (két század) 1849. január 22-én érkezett Torockóra Benő István őrnagy vezetésével. Elsődleges feladata a község biztosítása volt a román felkelők ellenében.

1849. január 28-án Jósika százados egy század honvéddel, egy század aranyosszéki nemzetőrrel és néhány Mátyás-huszárral Hidas falu román lakosságának megrendszabályozására indult, mivel az utóbbiak tevékenyen részt vettek a román felkelésben. A fenti alakulatokat 1849. február 19-én egy század tordai és egy század aranyosszéki nemzetőr váltotta, majd március 26-én br. Jósika Pál százados szintén aranyosszéki nemzetőr szá-

⁶⁷ Bona 2000. 366. o.

⁶⁸ Aranyosszék adóíró biztosa. Tiszti névtár 80. o.

⁶⁹ Bona 1999. II. 387. o.

⁷⁰ Feltehetőleg Ráczy István széki hivatalnok. Tiszti névtár 80. o.

zada védte a települést a helyi nemzetőrséggel együtt. Jósika százada április 5-én távozott a vidékről.⁷¹

A nemzetőrség két százada (egy zászlóalj) Benő őrnagy vezetésével március elsején érkezett meg új rendeltetési helyére, Marosújvárra. Elsődleges feladatuknak a vidék biztosítását tekintették a román felkelők ellenében. A Marosújváron állomásozó alakulat számos esetben követett el túlkapásokat a helyi lakosság kárára, így Csány kénytelen volt figyelmeztetni Benő őrnagyot a kihágások elkerülésére. 1849. április 10-én az aranyosszéki nemzetőrszázad a batizi hegyen 10 román férfit fogott el, akiket rögtön agyonlőttek. Jakab Károly szolgabíró ebben az időszakban jelentette Alsó-Fehér megye tisztségéhez, hogy az aranyosszéki nemzetőrök a román lakosság javait jogtalanul foglalták le.⁷²

Időközben a székben és Torda megyében egy honvédszászlóalj szervezését kezdték meg Benő őrnagy irányításával, aki rövidesen leköszönt nemzetőr parancsnoki beosztásáról. Az új alakulatba feltehetőleg számos nemzetőr is belépett, mert május elején a gyalogos nemzetőr zászlóalj létszáma 592 főre apadt.⁷³

1849. július közepén br. Maximilian Stein ezredes, a gyulafehérvári ostromsereg parancsnoka kérte Boczkó országos teljhatalmú biztost, hogy az aranyosszéki nemzetőrség 3, egyenként 150 fős százada vonuljon ki a Gyalu–Bánffyhunvad vonal biztosítására. A törvényhatóság nemzetőr parancsnoka, Gyarmati Samu őrnagy azonban kifejtette, hogy a haditörvények bevezetése ellenére nehéz fegyelmet tartani a zászlóalijában. Jelenleg az Aranyostól Nagyenyedig húzódó vonalat biztosítják, mivel a szék is veszélyben van. Egyébiránt a nemzetőrség táborigi szolgálatra nem alkalmas. Ennek kettős oka van: egyrészt a nemzetőrök féltik a családjukat és a gazdaságukat, másrészt választott tisztjeik többnyire alkalmatlanok. Gyarmati javasolta, hogy a 18–36 év közötti korosztályból állítsanak ki egy rendes zászlóaljat, amelyet a magánszemélyeknél lévő fegyverekkel szereljenek fel.⁷⁴

Marosszék

A József Bem vezérőrnagy vezette magyar csapatok január 12-én vonultak be Marosvásárhelyre. A következő napon Bem egy bizottságot állított fel a szék polgári és katonai kormányzására. Az utóbbinak Forró Elek alezredes, Marosszék katonai parancsnoka volt a vezetője. A bizottmány a február 2-án tartott ülésén az alábbi határozatot hozta: „a m.-vásárhelyi nemzetőrség haladék nélkül újra felállíttassék, s fegyvereik számba vétessenek.” Emellett elrendelték a városba vezető utak állandó őrzését. A gyalogos nemzetőrség

⁷¹ *Borbély* 1906. 86. o. Csány László pénztári naplója szerint az országos biztos 1849. február 2-án utalt ki pénzt a Benő István őrnagy vezette két század aranyosszéki nemzetőrnek. Ez pedig azt bizonyítja, hogy a törvényhatóságon kívül teljesítettek szolgálatot. MNL OL H 103. Pénztári napló, 8. bejegyzés. Február közepén felállt a széki nemzetőrség 3. százada is. MNL OL H 103. Pénztári napló, 97. bejegyzés. 1849. február 13. Egloffstein alezredes levele Csányhoz. Torda, 1849. február 20. MTA Kt. Csány-lt. 1849:425.; Egloffstein alezredes levele Csányhoz. Torda, 1849. február 19. Uo. 1849:421. Jósika hidasi kiszállítására lásd: *Szilágyi Farkas*: Nagy-Enyed pusztulása 1849-ben. Nagyenyed, 1891. 197. o.

⁷² Benő őrnagy levele Csányhoz. 1849. április HL Csány-lt. 16. d. Sz. n.; Csány levele Benő őrnagyhoz. Kolozsvár, 1849. április 5. MTA Kt. Csány-lt. 1849:705.; Ifj. Kemény István br., főispán ismételt levele Csányhoz az ügyben. Kolozsvár, 1849. április 12. Uo. 1849:1464.; *Szilágyi* 1898. 354–355. o.

⁷³ Benő őrnagy kimutatása. Kolozsvár, 1849. május 4. HL Csány-lt. 21. d. 1849:907.

⁷⁴ Stein ezredes levele Boczkó Dánielhez. Kolozsvár, 1849. július 18. Mellette: Gyarmati Samu őrnagy levele Boczkó Dánielhez. Torokószentgyörgy, 1849. július 17. MNL OL F 245. 31372. tekeres. 1849:5827.

mellett döntöttek egy lovas nemzetőri század felállításáról, amelynek szervezésével Forró alezredes Matskási Lajost bízta meg.⁷⁵

Gróf Lázár Dénes őrnagy, maroszéki nemzetőrparancsnok 1849. február 19-én jelentette Csásynak, hogy a székben az első lépéseket a nemzetőrség felállítására megtette. Lázár 3-4000 ezer nemzetőrrel számolt, akik elsősorban lándzsával vannak felfegyverezve. Véleménye szerint a sikeres szervezéshez pénz kell és kellő mennyiségű szuronyos puska, mert e nélkül a nemzetőrök nem bíznak az erejükben. Egyben kérte alezredessé való előléptetését és áthelyezését a honvédséghez.⁷⁶

Lázár alezredes a szék nemzetőreit az alábbiak szerint osztályozta:

<i>Osztály</i>	<i>Életkor</i>	<i>Létszám</i>
I.	25–32	2870
II.	32–39	2046

Ennek alapján az összlétszám 4916 fő volt, amely 3 zászlóaljat képezett. A nemzetőrök ruházata – Lázár tervei szerint – egyforma, vörös pántlikával és címerrel ellátott kalapból, kék posztóból készített ruházatból és csizmából állt. A fegyverzet és a pénz azonban teljesen hiányzott, így Lázár alezredes az utóbbiak biztosítását sürgette Csásynál. 1849. március 10-én Maroszék tisztsége azt jelentette Csásynak, hogy a törvényhatóság teljes lakossága nemzetőri szolgálatot tesz.⁷⁷

A marosvásárhelyi nemzetőrség tényleges újjászervezése ennek ellenére elmaradt, így Lázár alezredes május 7-én figyelmeztette a várost, majd a felszólítást május 26-án megismételte. A legfőbb problémát az jelentette, hogy a széki nemzetőrség, amelyet 1 alezredes és 4 őrnagy irányított, teljesen fegyvertelen volt.⁷⁸

A maroszéki nemzetőrség 600 fős mozgósított zászlóalja áprilistól a beszercei hadosztály alárendeltségébe tartozott, gr. Tholdalagi Mihály parancsnoksága alatt. Feladata a Máramaros megyével határos vidék biztosítása volt.

⁷⁵ A marosvásárhelyi kormányzó hadbizottmány rendelete a városhoz. Marosvásárhely, 1849. február 2. *Pál-Antal* 2001. 417–418. o.; *Biás* 1900. 25–26. o.; Matskási Lajos a városhoz. Marosvásárhely, 1849. február 25. *Pál-Antal* 2001. 418. o. Forró Elekre lásd: *Bona* 2000. 335–336. o.

⁷⁶ Gr. Lázár Dénes levele Csásynhoz. Marosvásárhely, 1849. február 19. HL Csány-lt. 1849:227. Gr. Lázár Dénesre lásd: *Bona* 2000. 475. o.

⁷⁷ Gr. Lázár Dénes levele Csásynhoz. Marosvásárhely, 1849. február 27. MTA Kt. Csány-lt. 1849:549.; Lázár Dénes Csásynhoz. Marosvásárhely, 1849. február 19. Uo. 1849:227.; Maroszék tisztségének levele Csásynhoz. Marosvásárhely, 1849. március 10. HL Csány-lt. 17. d. 1849:607.

⁷⁸ Gr. Lázár Dénes alezredes levele a városhoz. Marosvásárhely, 1849. május 26. *Pál-Antal* 2001. 443. o.; Szent-Iványi levele a belügyminisztériumhoz. Kolozsvár, 1849. június 15. MTA Kt. Csány-lt. 1849:3633. Itt a teljhatalmú országos biztos – Dobozy István – június 2-án kelt felterjesztését továbbította. Ennek alapján kérték a 4 őrnagy kinevezését a maroszéki nemzetőrséghez, illetve Nagy Sámuel honvédszázados őrnagyi rangban a marosvásárhelyi nemzetőrséghez. Szent-Iványi egyben rosszállását fejezte ki amiatt, hogy a nemzetőrség a fegyverhiány miatt használhatatlan, ugyanakkor az őrnagyi fizetések megterhelik az álladalmi pénztárt. Ugyanitt terjesztette fel Gyarmati Sándort őrnagnak és Varró Gergelyt segédjéül az aranyosszéki nemzetőrséghez. A fenti személyeket adataim szerint a hadügyminisztérium nem erősítette meg.

A hadosztály 1849. május elsején kelt jelentése szerint a zászlóalj állapota a következő volt:⁷⁹

<i>Felépítés</i>	<i>Létszám</i>	<i>Fegyver</i>	<i>Hiány</i>
1 őrnagy, 2 segéd, 1 zászlós, 3 százados, 3 főhadnagy, 6 hadnagy, 6 őrmester, 36 tizedes, 4 dobos, 548 köznemzetőr	610	200 vadászpuska és lándzsa	-

A későbbiek folyamán az alakulat létszáma 807 főre nőtt, amely júniusban az alábbiak szerint épült fel.⁸⁰

<i>Rendfokozat</i>	<i>Létszám</i>
Őrnagy	1
Segédtszt	1
Százados	5
Főhadnagy	5
Hadnagy	10
Őrmester	10
Tizedes	60
Dobos	5
Őrvezető	60
Köznemzetőr	650

A zászlóalj június közepén tért haza, a birtokukban lévő 300 db kovás fegyvert Dobay József alezredes, beszercei hadosztályparancsnok beszedette, és a 2. határvéd zászlóalj állományának osztotta ki.⁸¹

Az orosz betörést követően Gál Sándor ezredes 1849. június 23-án elrendelte a székelyföldi nemzetőrsek mozgósítását, így Dobozy István kormánybiztos Lázár alezredes vezetésével 1600 gyalogos és 150 lovas nemzetőrt indított a Gál ezredes parancsnoksága

⁷⁹ Tóth Ágoston ezredes jelentése a hadügyminisztériumhoz. Beszterce, 1849. május 1. MNL OL H 75. 1849:21475. Gr. Tholdalagi Mihályra lásd: *Bona* 2000. 678. o.

⁸⁰ Erdélyi hadsereg létszámkimutatása. 1849. június 21. *Történelmi Lapok* (Kolozsvár), 1894/23. 206–207. o.; Dobay József alezredes kimutatása a beszercei hadosztály állományáról. Beszterce, 1849. június 11. *Történelmi Lapok* (Kolozsvár), 1895/10. 80–81. o.; *Gyalóky Jenő: A beszercei hadosztály harcai 1849 nyarán.* 1937. I. melléklet. A beszercei hadosztály állománya 1849. május 22. és július 20. között. In: *Uő: Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán.* Budapest, é. n. 66. o. Gyalóky szerint a beszercei hadosztály alárendeltségében 807 „tűrhetően fegyverzett” maroszléki nemzetőr volt.

⁸¹ Dobay alezredes levele Szent-Iványinak. Beszterce, 1849. június 17. MTA Kt. Csány-lt. 1849:4915.; Dobayra lásd: *Bona* 2000. 306–307. o.

alatt Háromszéken harcoló székely tábor megsegítésére. Dobozy a széket fenyegető román felkelők ellenében további 2500 nemzetőrt mozgósított.⁸²

Gál ezredes 1849. július 6-án utasította a széket, hogy a táborba „jövő-menő” nemzetőrséget küldjék vissza a falvaikba, mert rémhírekkel lehangolják a sereget és az otthoni falusi lakosságot.⁸³

Július végén a marosvásárhelyi nemzetőrség egy része Medgyesen állomásozott, visszarendelésüket a városi tanács az orosz előnyomulás miatt sürgette. Ebben az időszakban a törvényhatóság 6000 nemzetőre volt mozgósítva a román felkelők és a cári csapatok ellenében.⁸⁴

Udvarhelyszék

A törvényhatóságban a nemzetőrség teljes körű felállítására 1849 elején nem került sor. Ennek oka feltehetőleg a fegyverhiány, illetve a reguláris alakulatok szervezése volt. Adataink szerint 1849. április elején két század mozgósított udvarhelyszéki nemzetőr teljesített szolgálatot a szék határain kívül, akik illetményüket és ellátásukat az erdélyi hadtest főhadbiztosától nyerték.⁸⁵

Udvarhelyszékben a teljes nemzetőrség újbóli felállítását Gál ezredes 1849. április 18-án kelt rendeletében határozta meg PüNKÖSTI Pál nemzetőr őrnagy számára. Az utóbbi május 16-án átiratot intézett az ügy érdekében a székvezetéshez. A polgári tisztség válszlevelében kifejtette, hogy a nemzetőrség felállításával az országos biztos rendeletéig várni kell, azonban figyelembe kell venni, hogy a 40 éves korig lévő korosztály az újoncozások miatt ki van merülve, az 50 éves korosztály szolgálatra kötelezése esetén pedig a földművelés kárt szenved. Ennek alapján javasolták, hogy a nemzetőrséget a Csíokban, Beszterce- és Brassó-vidéken szolgálatot teljesítő székbeliekből hozzák létre. A javaslatot Ferenczi József alkirálybíró Szent-Iványi Károly országos teljhatalmú biztoshoz eljuttatta, aki válaszában kifejtette, hogy jelen nehéz helyzetben a más vidékeken szolgálatot teljesítő udvarhelyszékieket nem tudják hazavezényelni. Ezért kérte a szék vezetését, hogy a lakosságot felvilágosítással győzzék meg a „népszerűtlen” nemzetőri szolgálat szükségességéről. Itt ki kell fejteni, hogy a nemzetőrség elsődleges feladata a szék belbiztonságának fenntartása, kimozdítani nem fogják őket, így a mezei munkákat is el tudják majd végezni.⁸⁶

⁸² Gál Sándor ezredes levele Szent-Iványi Károlyhoz. Uzon, 1849. június 23. MNL OL H 29. 1849:10577. Gál összesen 8000 nemzetőrré számított; Dobozy István maroszeiki kormánybiztos levele Szent-Iványi Károlyhoz. Marosvásárhely, 1849. június 30. MNL OL F 245. 31378. tekercs. Sz. n.; Dobozy levele Szemere Bertalanhoz. Marosvásárhely, 1849. június 28. MNL OL Belügyminisztérium. Szegedi iratok. H 19. 1849:4340.; *Honvéd*, 168. sz. 1849. július 12. 170. o.; *Németh* 2008. 75. o. Gál Sándorra lásd: *Bona* 2000. 158–159. o. Dobozy Istvánra lásd: *Bona* 2000. 308–309. o.

⁸³ *Biás* 1900. 35. o.

⁸⁴ Tanácsi határozat. Marosvásárhely, 1849. július 24. *Pál-Antal* 2001. 455. o. Más adatok szerint a maroszeiki nemzetőrök Szászrégenen állomásoztak. *Kövári* 1861. 255–256. o. Dobozy István kormánybiztos levele Berde Mózeshez. Marosvásárhely, 1849. július 20. MNL OL F 247. 5. cs. 1849:1636.

⁸⁵ Schopf Alajos főhadbiztos kimutatása. Nagyszeben, 1849. április 19. MNL OL H 29. 4895/Po. Eszerint a két század 2 századosból, 2 főhadnagyból, 4 hadnagyból, 4 őrmesterből, 24 tizedesből, 4 dobosból, 4 ácsból, 325 nemzetőrből állt, teljes létszáma 369 fő volt.

⁸⁶ PüNKÖSTI Pál őrnagy levele Udvarhelyszék tisztségéhez. Székelyudvarhely, 1849. május 16. *Pál-Antal – Zepezsaner* 2005. 342–344. o. A válasz ugyanott. Ferenczi József alkirálybíró levele Szent-Iványi Károly országos teljhatalmú biztoshoz. Székelyudvarhely, 1849. május 16. HL Csányi-lt. 1849:3223. A válasz (Kolozsvár, 1849. május 22.): *Pál-Antal – Zepezsaner* 2005. 355. o. PüNKÖSTI Pálra lásd: *Bona* 2000. 587–588. o.

Így a törvényhatóság vezetésének a rendelkezést tudomásul kellett vennie. Gál ezredes május 23-án, a készülő orosz betörés álhírére elrendelte a nemzetőrség mozgósítását, lándzsával való felszerelését és ellátását 6 napi élelemmel. Ezzel egyidejűleg a századok megválasztották a tisztjeiket is. Ennek hatására június elején Pütkösti őrnagy óvást emelt a homoródkarácsonyfalvi, almási, oklándi és újfalvi század vezetőjéül választott Barabás József ellen, mivel az utóbbi Udvarhelyszék császári megszállása alatt adóösszeíró biztos volt.⁸⁷

A nemzetőrség újjászervezésében Pütkösti őrnagy mellett P. Horváth Dániel képviselő és a széki tisztviselők játszottak szerepet.⁸⁸

A legnagyobb problémát az jelentette, hogy a székben lévő begyűjtött fegyvereket korábban Csíkba szállították a besorozott újoncok felfegyverzésére. A későbbiek folyamán Pálffy Elek helyettes kormánybiztos mindössze 180 pár pisztolyt tudott szerezni a nemzetőrök részére.⁸⁹

Június közepén a Székelyudvarhelyen állomásozó sorkatonaság elvonult, így a helyőrségi szolgálatot a városi nemzetőrség vette át. Ennek teljes létszáma július elején 1743 fő volt, amely 2 őrnagyból, 13 századosból, 12 főhadnagyból, 24 hadnagyból, 1 alorvosból, 1 foglárból, 24 őrmesterből, 16 trombitásból, 144 tizedesből és 1506 köznemzetőrből állt.⁹⁰

Az orosz betörés miatt Gál Sándor ezredes elrendelte a szék 3 zászlóaljának készenlétét és négy napi élelemmel való ellátását. Ekkor a nemzetőrség, amelynek parancsnokságát Pütköstől P. Horváth Dániel őrnagy vette át, 5 zászlóaljból állt, ami összesen 30 századot jelentett. A teljes létszám 7123 fő volt. A zászlóaljak közül az 1–2. (12 század) P. Horváth, a 3–4. (12 század) Pütkösti, az 5. zászlóalj (6 század) Gamerra Gustavo helyettes őrnagy irányítása alatt állt. A századokból 2 főt lovas nemzetőri szolgálatra köteleztek.⁹¹

Június 23-án Gál ezredes ismét elrendelte a szék 3 nemzetőrzászlóaljának mozgósítását és Csíkszékbe történő vonulását. A kiindulóknak 8-10 napi élelemmel kellett rendelkezniük.⁹² A kirendelt nemzetőri századok harckészége nem volt ideális. A rikai határ-

⁸⁷ Gál Sándor ezredes rendelete a székhez. Csíkszereda, 1849. május 23. *Pál-Antal – Zepezcaner* 2005. 352–353. o.; Pálffy Elek helyettes főkirálybíró levele Szent-Iványi Károly országos teljhatalmú biztoshoz. Székelyudvarhely, 1849. május 26. Uo. 354. o.; Pütkösti Pál őrnagy levele a szék polgári tisztségéhez. Székelyudvarhely, 1849. június 5. Uo. 363. o.

⁸⁸ P. Horváth Dániel őrnagy levele Csányhoz. Marosvásárhely, 1849. május 10. MTA Kt. Csány-lt. 1849:2922. P. Horváth Dánielre lásd: *Bona* 2000. 384–385. o.

⁸⁹ Pálffy Elek Szent-Iványihoz. Székelyudvarhely, 1849. május 18. MTA Kt. Csány-lt. 1849:3643.; Székelyudvarhely városának levele Szent-Iványi Károlyhoz. Székelyudvarhely, 1849. június 9. Uo. 4514.

⁹⁰ Keresztes Imre őrnagy levele a szék vezetéséhez. Székelyudvarhely, 1849. június 16. Mellette: Udvarhelyszék helyettes kormánybiztosának intézkedése Lengyel Péter és Kassai Dániel nemzetőr századosok felé. Székelyudvarhely, 1849. június 17. *Pál-Antal – Zepezcaner* 2005. 382. o.; Gál Sándor ezredes a szék tisztségéhez. Kanta, 1849. július 1. Uo. 420. o.; Keresztes Imre őrnagy, székelyudvarhelyi katonai parancsnok kimutatása. Székelyudvarhely, 1849. július 10. MNL OL P 876. 2. tétel. 1849:87.

⁹¹ Gál Sándor ezredes rendelete a székhez. Kézdivásárhely, 1849. június 20. *Pál-Antal – Zepezcaner* 2005. 393–394. o.; Pütkösti Pál őrnagy levele Pálffy Elek helyettes főkirálybíróhoz. Székelyudvarhely, 1849. június 22. Uo. 397. o.; P. Horváth Dániel őrnagy levele a szék vezetéséhez. Székelyudvarhely, 1849. június 23. Uo. 399–400. o. Gamerra Gustavora: *Bona* 2008. I. 378–379. o.

⁹² Rendelet Udvarhelyszék tisztségéhez. Uzon, 1849. június 23. *Pál-Antal – Zepezcaner* 2005. 401–402. o.; Gál rendelete a nemzetőrség Alcsíkba vezényléséről. Eresztevény, 1849. június 24. Uo. 404. o.; P. Horváth Dániel őrnagy levele Pálffy Elek helyettes főkirálybíróhoz. Homoród, 1849. június 26. Uo. 405–406. o. P. Horváth úgy értesült, hogy a széklet veszély fenyegeti, ezért nem javasolja a nemzetőrség Csíkba indítását. Válasz: Székelyudvarhely, 1849. június 26. A hír alaptalan, így vonuljon a nemzetőrséggel Alcsíkba. Az udvarhelyszéki nemzetőrség kivonulásáról tudósított: *Hadi Lap*, 7. sz. 1849. július 2. Közli: *Demeter* 2010. 83–84. o.

szélt biztosító homoródmalmási század arra a hírre, hogy az ellenség Miklósvárt és Köpecet elfoglalta, megfutamodott, így a pótlásukra egy másik századot kellett küldeni. A nemzetőrség 3. zászlóaljja 17. századának tagjai (Pálfalva) nem jelentek meg a rendeltetési helyükön, Sepsibükszádon. A falu vezetői azzal mentegetőztek, hogy későn vették kézhez az indulási parancsot, ráadásul sem kenyeret, sem pénzt nem kaptak. A sepsibükszádi táborból a 10. nemzetőri század (Szombatfalva) hazaszökött. A falubelieket Fenyédi István nemzetőr lázította, aki nyíltan kijelentette, hogy „aki tovább menetre kényszeríti, fejbe lövi”. Emellett megszökött az oroszfalvi század teljes állománya és a galambfalvi század tagjainak nagy része, illetve az etédi-martonosi el sem jött. Június végére a tábor állománya – a tiszteken kívül – 1224 köznemzetőr volt.⁹³

A székelyudvarhelyi városi nemzetőrzászlóalj tagjai – a *Honvéd* tudósítója szerint – megtagadták a táborba vonulást, a tisztviselők és kézművesek kihúzták magukat a szolgálatalól, így a teher a falusi nemzetőrökre nehezedett.⁹⁴

A szék Szászfölddel határos határszélét (Segesvár-szék) két század nemzetőr biztosította (a székelykeresztúri és a siménfalvi) Berry Károly százados parancsnoksága alatt. Itt elsősorban az utakat és a stratégiaiilag fontos pontokat kellett védeni.⁹⁵

1849. július 27-én Nagy András főhadnagy kérte Bemtől, hogy nevezzék őt ki az udvarhelyszéki nemzetőrség főparancsnokává. Ez azt feltételezi, hogy a korábbi parancsnok, P. Horváth Dániel őrnagy lemondott a hivataláról.⁹⁶

A székben 1849-ben végrehajtott nemzetőri összeírások eredményeit csak töredékesen ismerjük, melyet az alábbi táblázatban foglalok össze:⁹⁷

<i>Helység</i>	<i>Létszám</i>	<i>Időpont</i>	<i>Fegyver</i>
Telekfalva	77	1849. április 6.	-
Miklósfalva	29	1849. április 6.	1 puska, 3 lándzsa, 2 pisztoly
Patakfalva	76	1849. március 31.	-
Kénos	53	1849. április	-
Árvátfalva	26	1849. március 19.	-
Homoródszentlászló	42	1849. március 21.	-
Sándorfalva	28	1849. március 13.	12 puska, 7 pisztoly, 7 lándzsa, 1 kasza

⁹³ Orbán János százados levele Bedő Sándor szolgabíróhoz. Újfalva, 1849. június 26. Melllette: A szék levele Pünkösti őrnagyhoz. Székelyudvarhely, 1849. június 26. *Pál-Antal – Zepezcaner* 2005. 408–409. o.; A széki nemzetőrség 3. zászlóalj 17. századának levele K. Horváth János kormánybiztoshoz. Sepsibükszád, 1849. június 29. Uo. 411–412. o.; *Németh* 2008. 74–75. o.

⁹⁴ *Honvéd*, 190. sz. 1849. augusztus 6. Székelyudvarhely, 1849. július 21.

⁹⁵ Berry Károly százados, osztályparancsnok jelentése. Székelyderzs, 1849. június 27. *Pál-Antal – Zepezcaner* 2005. 409–410. o.; *Egyed* 2008. 234. o.; Pálffy Elek levele Pünkösti őrnagynak. Székelyudvarhely, 1849. június 30. *Pál-Antal – Zepezcaner* 2005. 411. o.; P. Horváth őrnagy jelentése K. Horváth Jánoshoz. Sepsibükszád, 1849. június 30. Uo. 418–419. o. P. Horváth a tábor szellemét jónak tartotta, illetve javasolta, hogy az otthon maradt állomány végezze el a mezei munkát. Berry Károlyra lásd: *Bona* 2008. I. 172. o.

⁹⁶ Nagy András kérelme. Székelyudvarhely, 1849. július 27. Melllette 3 okmány a korábbi katonai pályafutásáról. MNL OL R 14. 3. tétel. N. 8/23.

⁹⁷ *Pál-Antal – Zepezcaner* 2005. 502–652. o.

<i>Helység</i>	<i>Létszám</i>	<i>Időpont</i>	<i>Fegyver</i>
Lokod	33	1849. március	-
Felsőboldogfalva	65	1849. március	-
Vágás	135	1849. március	-
Székelymagyarós	59	1849. május 24.	6 puska, 1 kard
Béta	78	1849. május	-
Kányád	94	1849. május	-
Ófalva	57	1849. március	-
Homoródkeményfalva	45	1849. március 21.	13 puska, 1 pisztoly
Alsósófalva	187	1849. március	-
Lövete	369	1849. március 26.	-

Csíkszék

A szék nemzetőrségének élére februárban nevezte ki Tamás András nyugalmazott székely huszár őrnagyot Gál Sándor ezredes.⁹⁸ Ezzel párhuzamosan folyt a nemzetőrségek újjászervezése, amelyből – Mikó Mihály kormánybiztos február 19-én kelt jelentése szerint – 12 mobilis század létezett, 3000 fős létszámmal. Mikó a legnagyobb problémának a fegyverhiányt tartotta, amelynek következtében fél, hogy a századok feloszlanak.⁹⁹

1849. május 7-én – Gál ezredes javaslatára – Tamás őrnagyot Bem alezredessé léptette elő.¹⁰⁰

A csíkszéki „fekete zekés” nemzetőrök Tamás András alezredes vezetésével részt vettek a sepsiszentgyörgyi–szemerjai ütközetben, ahol a székely hadosztály tartalékát képezték.¹⁰¹

Háromszék

1848. október végén Berde Mózes kormánybiztos összeíratta a 18 és 50 év közötti férfilakosságot, amelyet társadalmi és vagyoni különbség nélkül nemzetőri szolgálatra köteleztek. A szék területén 3 katonai parancsnokságot szerveztek, ezek felügyelték a területük alá tartozó nemzetőrségeket (Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Barót). Az utóbbiak a szék határán kijelölt pontokon állandó őrszolgálatot adtak, míg az 50 év feletti lakosságból szervezték meg az úgynevezett belszolgálatot. Emellett felállítottak 3 tartaléksereget is, amelyekben szintén szolgáltak nemzetőrök (Sepsiszentgyörgy, Uzon, Kőkös).¹⁰²

Az önvédelmi harc folyamán az erdővidéki nemzetőrséget 1848. december 6-án Dániel Imre császári biztos lefegyvereztette.¹⁰³

⁹⁸ *Orbán Balázs*: A Székelyföld leírása. II. Csíkszék. Pest, 1869. 157. o.; *Németh* 2008. 47. o.

⁹⁹ Mikó Mihály kormánybiztos levele Csányhoz. Gyergyóalfalu, 1849. február 19. HL Csány-lt. 1849:373. Tamás Andrásra lásd: *Bona* 2000. 673. o.

¹⁰⁰ Bem tiszti kinevezései. Segesvár, 1849. március 7. *Nagy Sándor*: Háromszék önvédelmi harca 1848–49. Kolozsvár, 1895. Okmánytár. XXXII.

¹⁰¹ *Kövári* 1861. 252. o.

¹⁰² A háromszéki kormánybiztosok híruil adják a széknek az agyagfalvi határozatokat. Sepsiszentgyörgy, 1849. október 30. *Kövári* 1861/a. 111. o.; *Egyed* 2008. 150–151. o.

¹⁰³ *Egyed* 2008. 172. o.

1849 márciusában Beke József alezredes, háromszéki katonai parancsnok a Brassó ellen hadműveleteket folytató Bem tábornok parancsára elrendelte a széki nemzetőrség mozgósítását és egy védelmi vonal felállítását a határ mentén. Az okot az szolgáltatta, hogy a magyar katonai vezetés tartott attól, hogy a román fejedelemségek felé visszavonuló császári és cári csapatok Háromszék felől fognak ismételten betörni Erdélybe. A védelmi vonal az intézkedés szerint az alábbiak szerint épült fel: „E célból Bem tábornok úr parancsa folytán általános népfelkelés rendeltetik, parancsoltatik, hogy tizennyolctól ötven évig minden mozogható székelly fegyvert ragadva az illető falusi nemzetőrséghez csatlakozzon, hogy a helységi nemzetőrségi főbb tisztje által minden falusi nép Sepsiből által Árkoson, Kézdivől pedig a Feketeügy jobb pártjától bezárólag Al- és Felcsernátonig – s Hatolykáig haladéktalanul Uzonba és Kőkösbe vezethessen.

Minden Orbai faluk és Sepsiből Feldoboly és Nagyborosnyó a Bodzai-szorosra rendeltetnek – melyeknek főparancsnokául Kövér nyugdíjas százados úr van kinevezve, ki is általam oda utasítaték, hogy a szorosat rögtön elfoglalván Bodola és Nyém felet[t] a háromszéki haddal egy arányban előhaladjon a tartalék fen[n] hagyását önként értvén.

A két Csernátonon felüli Kézdiszék Ojtoz felé léend állítva, mégpedig Ikafalva – Futásfalva – Fel- és Altörja – Karatna – Volál és Kézdivásárhely Pitter százados úr parancsnoksága alatt tartaléklul Kézdivásárhelyen 1 – a többi Kézdi széki helységek pedig Domokos Sándor¹⁰⁴ őrnagy úr parancsnoksága alatt – Berecken Domokos őrnagy úr rendelkezlen csapatából egy vadászfegyverrel ellátott századot Ojtozba és Ojtoz szoritóba (?)¹⁰⁵ különösen az ágyúk fedezetét ajánlom. Semmi névvel nevezhető fegyvert és a megállított idő korig senkinek hon maradni nem szabad, aki ez ellen tenne mint áruló tekintessék s büntetessék. A kiszállandó nép legalább is 4 napi élességgel legyen ellátva.”¹⁰⁶

A kézdiszéki nemzetőrség 1849. június közepén mintegy 5000 fős volt, azonban a nyári betakarítási munkák miatt nagyon sokan hanyagolták a szolgálatot. A kézdiszéki nemzetőr zászlóalj felett 1849. június 16-án tartottak szemlét Kézdivásárhelyen.¹⁰⁷

Ebben az időszakban 106 háromszéki nemzetőr a Bodzai vámnál teljesített szolgálatot.¹⁰⁸

A Brassó elleni orosz támadás után Vitályos Antal százados, sepsiszéki katonai parancsnok Uzonba mozgósította a körzetében élő nemzetőröket, az utóbbiak többsége azonban csak lándzsával volt felszerelve. Hasonlóképpen elrendelték az erdővidéki települések nemzetőrségeinek táborba szállását is, akiknek 1849. június 29-én délután két órakor kellett megjelenniük Baróton, négy napi élelemmel felszerelve.¹⁰⁹

Bem altábornagy a moldvai betörés előtt Kézdivásárhelyen volt, ahol a szekerét a helyi lovas nemzetőrség „nemzeti lobogóval környezte.” A lengyel tábornok csak a lőfegyverrel rendelkező nemzetőröket mozgósította, akiket a moldvai hadműveletek előtt Eresztevénybe rendelt.¹¹⁰

¹⁰⁴ Domokos Sándor (1803–?) nemzetőr őrnagy Háromszéken. *Bona* 2000. 310. o.

¹⁰⁵ Olvasata bizonytalan.

¹⁰⁶ Beke József alezredes, háromszéki katonai parancsnok rendelete. Kézdivásárhely, 1849. március 19. Hadtörténeti Múzeum. Kéziratok Emlékanyag Gyűjtemény. Leltári szám: 99.96.1./KE.

¹⁰⁷ *Székelly Hírmondó*, Kézdivásárhely, 4. sz. 1849. június 17. Közli: *Demeter* 2010. 73–74. o.

¹⁰⁸ Az erdélyi hadsereg létszámkimutatása. 1849. június. MNL OL P 876. 1. cs. 2. tét. 1848–49. No. 93.

¹⁰⁹ *Albert Ernő*: Eltiport szabadság. Jöttek az oroszok. 1849. Sepsiszentgyörgy, 1999. 136. o.; Szabó Károly őrnagy, erdővidéki katonai parancsnok rendelete. Vargyas, 1849. június 28. Kovászna Megyei Állami Levéltár. Sepsiszentgyörgy. Fond 74. 15 fol. 34r.

¹¹⁰ *Honvéd*, 178. sz. 1849. július 25. Közli: *Demeter* 2010. 96. o.; *Kövári* 1861. 251. o.

Összegzés

Az erdélyi nemzetőrség 1849. évi újjászervezésének folyamatát és eredményeit vázoltam fel. Kétségtelen, hogy a munka nem teljes, hiszen a helytörténeti kutatások még rengeteg új adattal bővíthetik ki eredményeit.

Összegzőképpen a következőket állapíthatjuk meg: a nemzetőrségek újjászervezése nagyon lassú és nehézkes folyamatnak bizonyult. Ennek természetesen több oka volt. Egyrészt a fegyverhiány, másrészt az, hogy a magyar kormányzat a reguláris alakulatok szervezését és felszerelését tekintette legfőbb feladatának. Emellett a szabad- és vadászcsapatok is elsőbbséget élveztek a nemzetőrséggel szemben, mivel az előbbiek tartós (négyhónapos) szolgálatot vállaltak, emellett a törvényhatóságukon kívül is be lehetett vetni őket.

A nemzetőrségeket elsősorban a magyar lakosságú törvényhatóságokban és városokban állították fel. Olyan megyékben vagy székekben, ahol a román lakosság többségben volt, csak a magyar lakosságot kötelezték nemzetőri szolgálatra.

A nemzetőrségek többsége – a gyenge fegyverzet miatt – rendfenntartó és hátországbeli feladatot látott el (például szállítmányok kísérete, futár- vagy postaszolgálat).

Utóbbi alól kivételt képeznek a székelyföldi nemzetőrségek, amelyeknek az orosz intervenció elhárításában való tevékenységét Egyed Ákos így értékelte: „Az eredmény az lett, hogy a nemzetőrségi alakulatok sehol sem nyújtottak komoly segítséget a védelemnek.” A megállapítás igazságát nem lehet vitatni, ugyanakkor nem szabad arról elfeledkeznünk, hogy a székely nemzetőrök kiképzettsége gyenge volt, többségük lőfegyverrel nem rendelkezett.¹¹¹

Az egyes alakulatok tisztikarának összetételét kutatásaim alapján az alábbi táblázatban összegzem, megjegyezve, hogy ez egyelőre korántsem teljes:

Név	Rendfokozat	Szolgálati hely	Korábbi alakulat	Származás
gróf Lázár Dénes	alezredes	Marosszék	Kilépett hadnagy (37. sorgyalogezred)	főnemes, birtokos
Tamás András	alezredes	Csíkszék	Nyugalmazott százados. (11. huszárezred)	székely, lófő
Uzoni Antal	őrnagy	Kolozsvár	–	fogalmazó gyakornok az erdélyi főkormányzéknel
Houchard József	őrnagy	Kolozs megye	–	nemes, bányanagy Kolozson
Pápai Lajos	őrnagy	Torda megye	–	nemes, birtokos
Gyárfás Domokos	őrnagy	Torda megye	–	–
gróf Haller György	őrnagy	Küküllő megye	–	főnemes, birtokos

¹¹¹ Egyed 2008. 234. o.

<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>	<i>Szolgálati hely</i>	<i>Korábbi alakulat</i>	<i>Származás</i>
Kolosi István	őrnagy	Küküllő megye	–	római katolikus plébános Kerelószentpálon
Pálffy Domokos	őrnagy	Hunyad megye	Kilépett főhadnagy (10. huszárezred), őrnagy (15. huszárezred)	nemes, birtokos
Benő István	őrnagy	Aranyosszék	Nyugalmazott főhadnagy. (31. sorgyalogezred)	örmény származású
Gyarmati Dénes	őrnagy	Torda megye és Aranyosszék	–	–
Gyarmati Sámuel	őrnagy	Aranyosszék	–	nemes, birtokos, hivatalnok
gróf Tholdalagi Mihály	őrnagy	Marosszék	–	főnemes, birtokos
Pünkösti Pál	őrnagy	Udvarhelyszék	nyugalmazott kapitány (11. huszárezred)	nemes, székely, birtokos
P. Horváth Dániel	őrnagy	Udvarhelyszék	–	főnemes, birtokos
Székely Márton	százados	Kolozsvár, lovas nemzetőrség	–	–
Koncz József	százados	Kolozs megye (Egres)	–	–
Deján András	százados	Kolozs megye (Egres)	–	–
Varjú Imre	százados	Kolozs megye (Bánffyhunvad)	–	–
Balázs János	százados	Kolozs megye (Válaszút)	–	–
Técsi Sámuel	százados	Torda megye (lovas század)	–	–
Zsákó István	százados	Torda megye (Torockó)	–	–
Gyárfás Elek	százados	Küküllő megye	–	–
Fogarasi Antal	százados	Alsó-Fehér megye (Gyulafehérvár)	–	városi tanácsos és ügyvéd
Keserű Ferenc	százados	Hunyad megye (Déva)	–	Hunyad megye pénztárnoka ¹¹²
báró Jósika Pál	százados	Aranyosszék	–	főnemes, birtokos

¹¹² Tiszti névtár 54. o.

<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>	<i>Szolgálati hely</i>	<i>Korábbi alakulat</i>	<i>Származás</i>
Gamerra Gustavo	százados	Udvarhelyszék	Főhadnagy (5. Savoyai Eugén Dragonyosezred), százados (15. huszárezred)	olasz
Lengyel József	százados	Székely-udvarhely	I. k. 58–71. o.	feltehetőleg Udvarhelyszék sebésze ¹¹³
Kassai Dániel	százados	Székely-udvarhely	–	–
Berry Károly	százados	Udvarhelyszék	–	francia, mérnök
Benigni Sámuel	főhadnagy	Kolozsvár (lovasszázad)	–	–
Nemes Miklós	főhadnagy	Torda megye (lovasszázad)	–	feltehetőleg Torda város majorsági pénztárnoka ¹¹⁴
Fodor József	főhadnagy	Aranyosszék	–	–
Égei János	főhadnagy	Aranyosszék	–	Aranyosszék adóbiztosa ¹¹⁵
Csép Mózes	főhadnagy	Aranyosszék	–	–
Gál Miklós	főhadnagy	Aranyosszék (lovasszázad)	–	–
Finta Miklós	hadnagy	Torda megye (lovasszázad)	–	–
Szentkirályi Dániel	hadnagy	Torda megye (lovasszázad)	–	–
Lengyel Lukács	hadnagy	Erzsébetváros	–	városi ülnök ¹¹⁶
Demeter Zsigmond	hadnagy, parancsnoki segéd	Aranyosszék	–	–
Létai Lajos	hadnagy	Aranyosszék	–	Aranyosszék alkirálybírája és jegyzője
Horváth György	hadnagy	Aranyosszék	–	–
Bágyon Miklós	hadnagy	Aranyosszék	–	–
Rácz István	hadnagy	Aranyosszék	–	széki hivatalnok ¹¹⁷

¹¹³ Tiszti névtár 69. o.¹¹⁴ Tiszti névtár 145. o.¹¹⁵ Tiszti névtár 80. o.¹¹⁶ Tiszti névtár 127. o.¹¹⁷ Tiszti névtár 80. o.

<i>Név</i>	<i>Rendfokozat</i>	<i>Szolgálati hely</i>	<i>Korábbi alakulat</i>	<i>Származás</i>
Nagy Gábor	hadnagy	Aranyosszék	–	–
Kerekes Károly	hadnagy	Aranyosszék	–	–
Fodor Gábor	hadnagy	Aranyosszék (lovas század)	–	–

A 47 általam ismert tisztből csak 24-ről rendelkezünk bővebb információval. Nemzetiségüket tekintve két kivétellel magyarok voltak. Társadalmi helyzetüket vizsgálva 4 főnemes, 4 birtokos nemes, 9 nemesi hivatalnok és 4 értelmiségi van közöttük, 3 személynél nem ismert. 6 személy szolgált korábban császári-királyi vagy honvéd alakulatnál.

Az erdélyi nemzetőrsek teljes létszámát nem ismerjük, mivel vannak olyan törvényhatóságok, ahol nem rendelkezünk adattal. Eddigi eredményeimet az alábbi táblázat mutatja:

<i>Törvényhatóság</i>	<i>Létszám</i>	<i>Fegyver</i>
Kolozsvár	2002 gyalogos, 30 lovas	160 vadászpuska, a többi lándzsa
Kolozs megye	nem ismert ¹¹⁸	nem ismert
Belső-Szolnok és Doboka megye	nem ismert	nem ismert
Torda megye	745	3 gyutacsos, 7 kovás, 90 vadász, 611 lándzsa
Küküllő megye	2000	nem ismert
Alsó-Fehér megye	nem ismert	nem ismert
Hunyad megye	1500	nem ismert
Szászváros-szék	nem ismert	nem ismert
Aranyosszék	1640 gyalogos, 67 lovas	nem ismert
Marosszék	4916	nem ismert
Udvarhelyszék	7123	nem ismert
Csík-szék	nem ismert	nem ismert
Háromszék	nem ismert ¹¹⁹	nem ismert

1848-hoz képest a fenti létszámok kevésnek tűnhetnek, azonban nem szabad megfeledkezni arról, hogy 1849-ben az új honvédszászlóaljok, határvédszászlóaljok, vadászezredek és szabadcsapatok jelentős mértékben csökkentették a nemzetőri szolgálatra kötelezhető számát.

¹¹⁸ Bánffyhunad: 167 fő, Válaszút: 145 fő.

¹¹⁹ Kézdiszék: 5000 fő.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

- HL Csány-lt. Hadtörténelmi Levéltár VII. 203. Csány-levéltár. Mikrofilmgyűjtemény
MNL OL F 245. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára F 245. Országos teljhatalmú biztosok iratai
- MNL OL F 247. Berde Mózes kormánybiztosi iratai
MNL OL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség. Általános iratok
- MNL OL H 29. Pénzügyminisztérium. Pénzügyi osztály
MNL OL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok
- MNL OL H 103. Csány László iratai. 22. k. Pénztári napló
MNL OL P 876. Gyalóka-levéltár
- MNL OL R 14. Bem József iratai
MNL OL R 31. Naplók, feljegyzések. 2030. Ismeretlen tordai polgár naplója. Erdély 1848. április 20.–1849. szeptember 6.
- MNL OL R 391. Hunyad megyei gyűjtemény. B sorozat. Honvédelmi vonatkozású közgyűlési iratok
- MTA Kt. Csány-lt Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár. Ms 4925. Csány László levéltára. Másolatok. Az aradi Csány-levéltár, pontosabban az 1849. évi országos biztosság január–június közötti iratairól készült másolatok

Irodalom

- Biás* 1900. *ifj. Biás István*: Marosvásárhely a szabadságharc alatt. Marosvásárhely, 1900.
- Bona* 1998–1999. *Bona Gábor*: Hadnagykok és főhadnagykok az 1848–49. évi szabadságharcban. Budapest, 1998–1999. I–III. k.
- Bona* 2000. *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban. 3., bővített kiadás. Budapest, 2000.
- Bona* 2008–2009. *Bona Gábor*: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. Budapest, 2008–2009.
- Borbély* 1906. *Borbély István*: Torockó története 1848–49-ben. Kolozsvár, 1906.
- Czetz* 1850. *Johann Czetz*: Bem's Feldzug in Siebenbürgen. Hamburg, 1850.
- Csány-ir.* *Hermann Róbert*: Csány László kormánybiztosi iratai. I–II. (Zalai gyűjtemény. 44.) Zalaegerszeg, 1998.
- Demeter* 2010. A nyomtatott szó hatalmával. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc háromszéki eseményei a korabeli erdélyi magyar sajtóban. Összeáll. és az előszót írta: *Demeter Lajos*. Sepsiszentgyörgy, 2010.
- Dragomir* I. *Silviu Dragomir*: Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49. I. k. Sibiu, 1944.
- Egyed* 2008. *Egyed Ákos*: Háromszék 1848–1849. Forradalom, szabadságharc. Harmadik, bővített kiadás. Sepsiszentgyörgy, 2008.
- Honvéd* *Honvéd*. 1849. (Kolozsvár. Szerkesztő: *Ocsvai Ferenc*.)
- Kádár* 1890. *Kádár József*: Belső-Szolnok és Doboka vármegye története. 1848–49. Dés, 1890.
- Kővári* 1861. *Kővári László*: Erdély története 1848–49-ben. Pest, 1861.
- Kővári* 1861/a. Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez. Szerk. *Kővári László*. Pest, 1861.
- Márki* 1897. *Márki Sándor*: Csány László Erdélyben. I. rész. *Erdélyi Múzeum*, 1897. 8. k. 425–443. o.; 2. rész. *Erdélyi Múzeum*, 1897. 9. sz. 491–504. o.
- Németh* 2006. *Németh György*: Gál Sándor honvédezredes 1848–1849-es tevékenysége. Csíkszereda, 2008.
- Pál-Antal* 2001. *Pál-Antal Sándor*: Marosköz és Marosvásárhely az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején. Székelyudvarhely, 2001.
- Pál-Antal – Zepezsaner* 2005. *Pál-Antal Sándor – Zepezsaner Jenő*: Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc Udvarhelyszéken. Korabeli iratok, jegyzőkönyvek, lajstromok. Székelyudvarhely, 2005.
- Orbán* 1986. *Orbán Balázs*: Torda város és környéke. I–II. S. a. r. *Lászlóffy Aladár*. Budapest, 1986. (Pro Memoria sorozat)
- Süli* 2011. *Süli Attila*: A nemzetőrség, a honvédség és a Kossuth-szabadsereg szervezése Erdélyben 1848-ban. Sepsiszentgyörgy, 2011.
- Szilágyi* 1898. *Szilágyi Farkas*: Alsó-Fehér vármegye 1848–49-ben. Nagyenyed, 1898.
- Tiszti névtár* Erdély nagyfejedelemség tiszti névtára az 1848. évre. Kolozsvár, 1848.